

ISSN 2535-0358

ПОЛИТИКА И СИГУРНОСТ

POLITICS & SECURITY

ГОДИНА III • БРОЙ 2 • 2019

YEAR III • ISSUE 2 • 2019

Издание на Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив

Edition of Higher School of Security and Economics – Plovdiv

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ – *главен редактор*; акад. чл.-кор. проф. д.с.н. Димитър ДИМИТРОВ – *заместник главен редактор*; проф. д-р Илин САВОВ – *заместник главен редактор*; доц. д-р Блага БЛАГОЕВА – *заместник главен редактор*; доц. д-р Петър НЕНКОВ – *научен секретар*; проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ; проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ; проф. д-р Томо БОРИСОВ; проф. д-р Милена ТЕПАВИЧАРОВА; проф. д-р Никифор СТЕФАНОВ; доц. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

акад. чл.-кор. проф. д.с.н. Димитър ДИМИТРОВ, чл.-кор. проф. д.с.н. Стоян МИХАЙЛОВ, проф. д.п.н. Трендафил МИТЕВ, проф. д-р Дончо ГРАДЕВ, проф. д.п.н. Георги МАНОЛОВ, проф. д-р Никифор СТЕФАНОВ, проф. д-р Томо БОРИСОВ, проф. д-р Ненко ДОЙКОВ, проф. д.т.н. Стамен СТАМОВ, проф. д-р Димитър РАДЕВ, проф. д-р Нели БЕНЧЕВА, проф. д.и.н. Димитър КОСТОВ, проф. д-р Атанас ЛЬОНДЕВ, проф. д-р Гарабед МИНАСЯН, проф. д-р Александър МАРИНОВ, проф. д.и.н. Димитър ЙОНЧЕВ, проф. д-р Франсоа БЛАН (Франция), проф. д.и.н. Динара ПЕСКОВА (Русия), проф. д-р Любиша МИТРОВИЧ (Сърбия), проф. Никос ГУСГУНИС (Гърция), доц. д-р Блага БЛАГОЕВА, доц. д-р Мария СЕРАФИМОВА, проф. д-р Милена ТЕПАВИЧАРОВА, проф. д-р Илин САВОВ, доц. д-р Валентина АЛЕКСИЕВА, доц. д-р Петър НЕНКОВ, доц. д-р Пламен СЛАВОВ

EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Georgi MANOLOV, DPS – *Chief editor*; Acad. Corr. mem. Prof. Dimitar DIMITROV, DSS – *Assistant editor*; Prof. Ilin SAVOV, PhD – *Assistant editor*; Ass. Prof. Blaga BLAGOEVA, PhD – *Assistant editor*; Ass. Prof. Petar NENKOV – *Scientific secretary*, PhD; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Milena TEPAVICHAROVA, PhD; Prof. Nikifor STEFANOV, PhD; Ass. Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD

EDITORIAL BOARD

Acad. Corr. mem. Prof. Dimitar DIMITROV, DSS; Corr. mem. Prof. Stoyan MIHAYLOV, DSS; Prof. Trendafil MITEV, DPS; Prof. Doncho GRADEV, PhD; Prof. Georgi MANOLOV, DPS; Prof. Nikifor STEFANOV, PhD; Prof. Tomo BORISOV, PhD; Prof. Nenko DOYKOV, PhD; Prof. Stamen STAMOV, DTS; Prof. Dimitar RADEV, PhD; Prof. Neli BENCHEVA, PhD; Prof. Dimitar KOSTOV, DES; Prof. Atanas LYONDEV, PhD; Prof. Garabed MINASYAN, PhD; Prof. Aleksandar MARINOV, PhD; Prof. Dimitar YONCHEV, DES; Prof. François BLANC, DSS (France); Prof. Dinara PESKOVA, DES (Russia); Prof. Ljubiša MITROVIĆ, PhD (Serbia); Prof. Nikos GUSGUNIS (Greece); Ass. Prof. Blaga BLAGOEVA, PhD; Ass. Prof. Maria SERAFIMOVA, PhD; Prof. Milena TEPAVICHAROVA, PhD; Prof. Ilin SAVOV, PhD; Ass. Prof. Valentina ALEKSIEVA, PhD; Ass. Prof. Petar NENKOV, PhD; Ass. Prof. Plamen SLAVOV, PhD

Редакционният съвет и Редколегията на списанието не носят отговорност за изказаните тези и цитати на източници от различните автори.

© Списание „Политика и сигурност“, година III, брой 2, 2019

© Издание на Висшето училище по сигурност и икономика, Пловдив, 2019

© Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ, 2019

ISSN 2535-0358

СЪДЪРЖАНИЕ

НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ И ОБЩЕСТВЕН РЕД

Проф. д-р Ненко Дойков

ТАКТИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ В СГРАДИ И ПОСТРОЙКИ 5

Гл. ас. д-р Люба Спасова

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА И НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ОМРАЗАТА.

ДАННИ ЗА БЪЛГАРИЯ 13

ИКОНОМИКА И ФИНАНСИ

Проф. д-р Милена Тепавичарова

БЕНЧМАРКИНГ – СЪЩНОСТ, ХАРАКТЕРИСТИКИ, ВЪЗМОЖНОСТИ 32

ВЛАСТ И ПОЛИТИКА

Доц. д-р Петър Ненков

ВОЙНИТЕ В КОСОВО И ИЗТОЧНА УКРАИНА И ДВОЙНИЯТ СТАНДАРТ

ПРИ ОЦЕНКАТА НА ДВЕТЕ СЪБИТИЯ ОТ МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ 47

ПРАВО

Д-р Милорад Йорданов

ПРАВАТА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

КАТО ПРОЯВЛЕНИЕ НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА 60

НОВИ КНИГИ

Проф. д.и.н. инж. Кирил Ангелов

ЕДНО ЗАДЪЛБОЧЕНО СОЦИОЛОГИЧЕСКО И ПОЛИТОЛОГИЧЕСКО

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ, СВЪРЗАНИ С ИДЕОЛОГИЯТА И ВЛАСТТА 75

CONTENTS

NATIONAL SECURITY AND PUBLIC ORDER

Prof. Nenko Doykov, PhD

TACTICAL ACTIONS IN BUILDINGS AND EDIFICES..... 5

Chief Ass. Lyuba Spasova, PhD

CRIMES OF HATRED AND HATE NORMALIZATION. DATA FOR BULGARIA 13

ECONOMY AND FINANCE

Prof. Milena Tepavicharova, PhD

BENCHMARKING – ESSENCE, FEATURES, OPPORTUNITIES..... 32

POWER AND POLITICS

Assoc. Prof. Petar Nenkov, PhD

WARS IN KOSOVO AND EASTERN UKRAINE AND THE DOUBLE STANDARD IN
THE ASSESSMENT OF THE TWO EVENTS BY THE INTERNATIONAL COMMUNITY 47

LAW

Milorad Yordanov, PhD

THE RIGHTS OF VICTIMS OF CRIME AS A MANIFESTATION OF HUMAN RIGHTS..... 60

NEW BOOKS

Prof. Eng. Kiril Angelov, DES

AN IN-DEPTH SOCIOLOGICAL AND POLITICAL STUDY
OF THE ISSUES OF IDEOLOGY AND POWER..... 75

ТАКТИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ В СГРАДИ И ПОСТРОЙКИ

Ненко ДОЙКОВ*

TACTICAL ACTIONS IN BUILDINGS AND EDIFICES

Abstract: *The right tactical actions affect each member of the Ministry of Interior staff with police power, during their participation in high-risk operations. The topic of the police investigation and the right tactical action is once again on the agenda for the public in connection with the „unprecedented“ police operation, the search for suspected double murder in Kostenets, Stoyan Zaikov-Chane in May, 2019. Provoked by this and other reasons, this report analyzes a number of tactical actions involving police officers in their participation in special police operations and actions in risk situations, which is the main purpose of this research.*

Key words: *tactical training, psychophysical readiness, extreme situation*

Увод

Обстановката в страната ни през последните години се характеризира с това, че въпреки предприетите мерки все по-често полиците попадат в ситуации, непосредствено заплашващи живота

* Авторът е професор, доктор във Висше училище по сигурност и икономика–Пловдив, директор на Лаборатория за специализирани изследвания на рисковете и сигурността – Нов български университет.

им. В крайна сметка способността на полицаия да контролира ситуацията гарантира изявата му като професионалист и възможността му да респектира и задържа лица, извършващи престъпления. Субективната възможност за контрол върху ситуацията се обуславя от равнището на неговата подготовка. Съществен елемент на тактическата подготовка е психо-физическата готовност (подготовка)¹ за един или друг вид поведение в екстремна ситуация.

Тактическите действия в сгради и постройки са високорискови и изискват овладяване до съвършенство на оръжието, изпълнението на всички видове техники и тактически действия на индивидуално ниво. Всеки член на екипа независимо от своята специализация трябва да бъде обучен да замени който и да е друг служител от екипа, с друга специализация или отговорност.²

При действие в здание към източниците на шум е нужно да се отнасяте внимателно, а към направленията, от които идват, – критически. Противникът може да отвлече вашето внимание, хвърляйки в нужната му посока камък, запалка, ключове или друг предмет. Често противникът целенасочено предизвиква в дадено направление шум, за да попаднете в капан. Ето защо оръжието трябва да е насочено в посоката, която наблюдавате, а към тесните и уязвими места трябва да се подхожда внимателно или да се избягват. При движение по стълби, ако стъпалата са дървени или изработени от друг несигурен (неиздръжлив) материал, може преди придвижването да простреляте всички стъпала, за да предотвратите (елиминирате) възможните заплахи. Конструкцията на стъпалата в отделни случаи може да създава зрителна преграда, не позволяваща да видите какво се намира над или под вас. В тези случаи се движете с гръб към стената и чрез надигане или с използване на различни технически прибори (термовизия, прибори за нощно виждане) предварително проверете наличието на против-

¹ В своята монография „Теория и методика на психо-физическата подготовка за действие в екстремални ситуации“, Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“, ISBN 976-619-90178-7-6, с. 61 проф. д-р Томо Борисов посочва: „Психо-физическата подготовка е сравнително нова концепция в областта на психологическите, педагогическите, спортните, медицинските и военните науки. Натрупани са значителен теоретичен и експериментален материал по същността на психо-физическата подготовка в различни професионални дейности и ситуации. Създадени са надеждни методики за психо-физическа подготовка с цел формиране на адекватна психо-физическа готовност за ефективни действия в различни ситуации“.

² **Дойков, Н.** Лична безопасност в полицейската служба. София, 2008.

ник или опасност над или под стъпалата. Бъдете готови да реагирате, ако противникът се опита да ви простреля през стъпалата или в страни от тях.

В много държави специалните тактически групи най-често практикуват светкавичен щурм покрай стените на определено помещение. Това обаче е крайно рисковано при къща или апартамент, където покрай стените е пълно с мебели. Малко реални помещения ще позволят тактическото придвижване, описано в учебниците, затова бъдете готови да бъдете гъвкави и да преодолявате трудности.

ТАКТИКА НА ДЕЙСТВИЕ ПРИ САМОСТОЯТЕЛНО ПРОЧИСТВАНЕ

Индивидуалното оперативно издирване (прочистване) се извършва с цел откриването и евентуалното задържане на престъпник до пристигането на допълнителните сили. На съвременните щурмови групи при освобождаването на заложници и задържането на отделни членове на противниковата групировка в горещите точки на бойните действия често ще им се налага да действат в лабиринти при различни обстоятелства. Познаването на основните принципи на индивидуалната тактика, на индивидуалното оперативно прочистване в лабиринт е задължително за всеки служител.

Основно средство за тактическата подготовка е тактическото упражнение. Специфичността на тези упражнения се състои в решаването на определени тактически задачи, моделиране на различни способности, техники и тактики на действия. Тактическите упражнения се прилагат в три варианта: 1) тактически упражнения в ситуации с малка степен на екстремалност; 2) тактически упражнения в ситуации със средна степен на екстремалност; и 3) тактически упражнения в ситуации с голяма степен на екстремалност.³

При провеждането на прочистване и други подобни мероприятия не е желателно да се откъсвате от своето подразделение, но обстоятелствата и служебната необходимост, архитектурата и планировката на лабиринта просто могат да ви заставят в опреде-

³ За повече информация вж.: **Борисов**, Томо. Специализирана самозащита на служители от сектора за сигурност и обществен ред. София: НСА, 2014, с. 131. ISBN 978-954-718-376-6.

лен момент да действате самостоятелно. В лабиринти е целесъобразно да се използват и добре обучени за тази цел кучета.

Индивидуалното оперативно издирване само по себе си е много опасно. То може да се проведе в различни обекти с различна архитектура. На вашето внимание в следващото изложение ще ви предложа решения на някои от най-често срещаните ситуации, които са основани на реални случаи от оперативната практика.

Адаптирането на очите за работа в тъмно пространство при прочистване се явява особено важен, а често пъти и коварен момент. Но въпреки произтичащите неудобства при проникване и работа от осветено в тъмно пространство, за да елиминират това неудобство, специалните структури често използват един отдавна познат, прост и практичен способ за проникване в тъмно помещение от ярко осветено място. Той се заключава в това, че минута преди навлизането в тъмно пространство е необходимо плътно да се закрие едното око и дори при проникването, в първия момент да не се отваря в тъмното помещение – в това състояние закритото око вече ще е адаптирано за работа в тъмното пространство. При това положение оказалият се в тъмно помещение служител е способен веднага да се включи в операцията, дори и без второто (откритото) око да е привикнало напълно към тъмнината. Адаптирането на очите към тъмнината се ускорява и от допълнителния приток на кислород към мозъка – затова е необходимо непосредствено преди навлизането от ярко осветено в тъмно пространство дълбоко и усилено да се вдишва през носа в продължение на 20 – 30 секунди. Ако е възможно, а такива случаи в оперативната практика е имало, проникването в тъмното помещение може да се осъществи през друг вход и тогава служителят може в сравнително безопасна обстановка да привикне към тъмнината. При този случай тактическото предимство вече няма да бъде на страната на противника.

Ако планировката на обекта позволява, то прочистването в лабиринта е по-добре да се извърши, като се прочистват последователно участък по участък. Всички движения в лабиринта трябва да се извършват тихо, без да разкриваме местоположението си. При прочистването на съответен участък в даден момент може да произведете отвличащ вниманието шум, някъде встрани от вас – хвърлете встрани някакъв предмет, постарайте се по възможност този предмет да падне отвесно, тогава на противника ще му е

трудно да разшифрова причината за шума. Това мигновено ви дава предимство, но само за миг. Честото прилагане на този способ не бива да се повтаря. Противникът може бързо да се досети какво става. При внезапно стълкновение с противника бъдете готови да хвърлите в очите му пясък, ключове, подръчни предмети, шапка, някаква дреха, с което ще спечелите няколко секунди и ще имате възможност да се прикриете или да неутрализирате противника.

Придвижвайки се из лабиринта, никога не дръжте пистолета с протегнатата ръка – при такива случаи могат лесно да го избият с палка, крак, камък и други подръчни средства. Никога не дръжте пистолета с двете си ръце – в такъв случай вие ще бъдете ограничен в действията си. Не дръжте пистолета си и във високо (горно) положение. За да го насочите към целта, ще ви е необходимо време – това време ще работи против вас. Пистолетът трябва да е до бедрото или до хълбока и при това положение стрелбата по близки цели се води също от „бедро“ или „хълбок“.

Движението по дълги коридори без врати следва да се извършва с гръб към стената и с оръжие, насочено по посока на движението. С периферното зрение трябва да се контролира във всички посоки обстановката. При движение по коридори с множество врати и ниши прочистващият трябва да се движи зигзагообразно, да обхожда проходите и нишите колкото е възможно по-отдалече.

При прочистването на помещения вашето оръжие трябва да бъде насочено в посоката, в която вие гледате. Ако позволява обстановката и сте добре натрениран, прониквайте в помещенията на долно ниво. Противникът психологически ще е по-неподготвен да ви противодейства, ако вие го изненадате и проникнете в помещението на долно ниво.

В лабиринтите е нужно да се движите абсолютно безшумно, с максимално изострени зрение и слух. Освен това към източниците на шумове и звуци се отнасяйте изключително внимателно и критично, за да не ви заблудят със звукова примамка. Използвайте максимално и обонянието си.

И помнете: всички заплахи в лабиринтите и мазетата се долавят по-добре и по-отчетливо. Особено това се касае за „свежите“ миризми, внесени в застояла атмосфера, характерна за подлези, мазета, коридори и други затворени помещения. Например миризма от запотени тела, барутни газове, непочистено оръжие, боя за обувки, оръжейно масло, цигари, ГСМ и други характерни за сна-

ряжението и оборудването специфични миризми се долавят лесно още от голямо разстояние. Този казармен дух може отдалеч да ви предупреди за присъствието на противника.

ОСИГУРЯВАНЕ НА СОБСТВЕНАТА БЕЗОПАСНОСТ⁴

Вие вече сте пристигнали на „сцената“ на критичната ситуация. Ако сте се подготвили ефективно по време на пътуването си, вие ще разполагате с временен план за действие и някои специфични идеи относно заплахите за вашата сигурност. Следователно вашата първа стъпка при пристигането трябва да бъде изследване и неутрализиране на възможните заплахи за сигурността ви. Тук се има предвид да премахнете не само очевидните оръжия (пистолети, пушки и ножове), но също и тежки предмети, които могат да бъдат захвърлени, като пепелници, сгъваеми столове, ножици, кухненски прибори, вряща вода на котлона или в каничката за кафе и др. под. За да изпълните успешно поставената задача, внимателно преценете обстоятелствата и осигурете своята безопасност:

- Когато ви предстои среща с лице, което е потенциално опасно, кажете на колегите си къде отивате и колко време ще бъдете там. Така те ще следят за безопасността ви.

- Когато сте сам и прецените, че едно или повече лица са настроени агресивно или се готвят да извършат опасни действия, уведомете дежурния.

- Ако сте сам и се тревожите, че заподозреният е опасен, изчакайте, докато пристигне поне още един служител.

- Предварително прегледайте помощните средства и оръжието си, подгответе се за енергични физически действия и се съсредоточете в обектите, спрямо които ще действате.

- Огледайте мястото, изберете подходящ начин за приближаване и набележете прикритията. Уверете се, че имате път за отстъпление при нападение или стрелба.

⁴ „Проблемът за самозащита при нападение на съвременния човек е много актуален. Настъпилите демократични промени създадоха благоприятни условия за почести посегателства и насилие както на обикновения човек, така също и на служители от сектора за сигурност. Възниква потребност от подобряване на тяхната подготовка за самозащита от различни нападения“ (**Борисов**, Томо. Специализирана... Цит. съч., с. 44).

- При посещение на местопроизшествие в сграда никога не спирайте полицейския автомобил пред входа. Първо с намалена скорост огледайте обстановката – автомобили с хора в тях, съмнителни лица, и тогава спрете на безопасно разстояние от мястото. Използвайте естествени прикрития – дървета, портали, спрели автомобили.

- Преди да влезете в помещение, приближете се тихо, послушайте се, без да оставате изложен в рамката на вратата. Дискретното пристигане на мястото е особено необходимо нощем, защото тогава е по-лесно да ви чуят и забележат.

- Избягвайте да заставате в горния край на стълба, до прозорец, до стъкло, до врата, за да не бъдете блъснати през вратата или стъклото.

- Преди навлизане в тъмна зона изчакайте няколко секунди, за да се адаптира зрението ви към тъмнината. Не се появявайте на светъл или осветен фон – врата и прозорец, пропускащи светлина от вън.

- Винаги очаквайте заслепяване от внезапно включено осветление и имайте готовност за внезапно прикриване.

- Дръжте фенера встрани или над тялото си, постоянно го движете нагоре-надолу, напред-назад и от време на време го гасете.

- Ако действате на улицата, опитайте се да останете от същата страна, от която е лицето, създаващо опасност. Това ще ви позволи да се прикриете от неговата стрелба.

- Непрекъснато мислете, че е възможно заподозреният да има скрито оръжие.

- Стойте поне на една ръка и половина разстояние от заподозрения, за да не влизате в личното му пространство и за да се предпазите от физическо нападение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През последните години се увеличиха извършителите на престъпления, оказващи съпротива на полицейските органи. Все по-чести са въоръжените сблъсъци в хода на полицейските операции, както и опитите за бягство на престъпниците. Затова е необходимо усъвършенстване на подготовката и подобряване на тактиката за действия в екстремални ситуации.

Ето защо считаме, че познаването на представените способности за тактически действия в сгради и постройки са възможност за формирането на по-различна гледна точка към подготовката и самоподготовката на всички участници в подобни мисии.

Изследването не е безусловна инструкция как да се провеждат оперативно-тактически действия в сгради и постройки.

То съдържа преди всичко набор от различни тактически подходи и техники за контрол на обстановката и действия за изпълнението на поставените задачи при рискови ситуации.

Литература

1. **Антонов, И., С. Куртев, И. Станчев.** Специална тактика. ВИПОНД-МВР, 1999.
2. **Борисов, Томо.** Специализирана самозащита на служители от сектора за сигурност и обществен ред. София: НСА, 2014. ISBN 978-954-718-376-6.
3. **Борисов, Томо.** Теория и методика на психо-физическата подготовка за действие в екстремални ситуации. Пловдив: Паисий Хилендарски, 2015. ISBN 976-619-90178-7-6.
4. **Дойков, Н.** Лична безопасност в полицейската служба. София, 2008.
5. **Материали** от курса „Обучение на преподаватели и инструктори по техники за намеса в ежедневната работа на полицията“ и „Ролята на полицията в управлението на кризиса“.
6. **Станчев, И.** Оперативно-бойна подготовка. ВИПОНД-МВР, 2001.

References

1. **Antonov, I., S. Kurtev, I. Stanchev.** Special tactics. VIPON-MI, 1999.
2. **Borisov, Tomo.** Specialized self-defense of security and public sector employees. Sofia: NSA, 2014. ISBN 978-954-718-376-6.
3. **Borisov, Tomo.** Theory and Methodology of Psycho-Physical Preparation for Action in Extreme Situations. Plovdiv: Paisii Hilendarski, 2015. ISBN 976-619-90178-7-6.
4. **Doykov, N.** Personal Safety at the Police Service. Sofia, 2008.
5. **Materials** from the course „Training of Trainers and Instructors in Intervention Techniques in the Daily Work of the Police“ and „The Role of Police in Crisis Management“.
6. **Stanchev, I.** Operational-combat training. VIPON-MI, 2001.

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА И НОРМАЛИЗАЦИЯ НА ОМРАЗАТА. ДАННИ ЗА БЪЛГАРИЯ

Люба СПАСОВА*

CRIMES OF HATRED AND HATE NORMALIZATION. DATA FOR BULGARIA

Abstract: *In the article analyzes data and results from research and studies related to victimization and perpetration of crimes motivated by prejudice and hatred. Despite the lack of accurate and adequate official statistics, there is a lot of data unambiguously indicating the gravity of the problem with normalization of hatred and hate crime.*

Key words: *hate crime, hatred normalization, hate crime victimization*

Важността и актуалността на проблема с престъпленията от омраза се дължат преди всичко на спецификата им на актове с послание и произтичащия от това феномен на разширена виктимизация (Iganski 2001; Perry 2001), с който те са заплаха не само за преките жертви на тяхното обкръжение, но и за широки групи хора и в крайна сметка за цялото общество (Iganski 2001). Притеснителен е фактът, че случаите на агресия и насилие срещу възприеманите като „различни“ не предизвикват възмущение, а напротив – незаинтересованост, но и одобрение, сред немалка част от обществото. Нормализацията (процес на превръщане в норма – по Parker, Aldridge, Measham 1998) на омразата в резултат на свързаните и взаимодействащи си механизми на социализация, институционализация и оправдаващо интерпретиране на насилническо поведе-

* Авторът е главен асистент, доктор в Института за изследване на обществата и знанието при Българската академия на науките.

ние превръща престъпленията от омраза и проявите на агресия в приемливо и позитивно санкционирано поведение.

Допълнителна тежест на проблема придава фактът, че съществуващите данни и статистики за броя и видовете престъпления от омраза с голяма вероятност са силно занижени в повечето държави, в т.ч. и в голяма степен и в България (Perry 2009; Chakraborti 2015; АЕСОП 2012а; АЕСОП 2018). Изкривените и занижени данни са важен индикатор за това, че все още проблемът престъпления от омраза значително се подценява и е много по-сериозен, отколкото изглежда.

Въпросът е особено актуален конкретно и за нашата страна, където сме свидетели на все повече случаи през последните години на агресия и насилие, мотивирани от реална или привидяна принадлежност на жертвите към различни малцинствени групи, обособени от раса, етническа или религиозна идентичност, пол или сексуална ориентация и т.н.

ДЕФИНИЦИЯ И ПРАВНА РАМКА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА ОТ ОМРАЗА В БЪЛГАРИЯ

В резултат на критичен анализ на водещите дефиниции за престъпление от омраза (Perry 2001; Craig 2002; Chakraborti 2015; Gerstenfeld 2013; ОССЕ 2009), както и отчитайки спецификите и разликите в разбирането на феномена от гледна точка на академичните изследвания и законодателството и практиката, за целите на изследването е разработена дефиниция на престъпленията от омраза, като: ***криминализирани действия, изцяло или частично мотивирани от предразсъдъци, негативна идентификация или омраза към определена група или група хора, към която жертвата принадлежи реално или предполагаемо.***

В България терминът „престъпления от омраза“ няма дефиниция в закона и легален статут, въпреки че се среща в анализи и стратегически документи (напр. в „Стратегията за противодействие на радикализацията и тероризма 2015 – 2020“ на Министерския съвет на РБ). Въпреки това редица правни норми в българското законодателство имат отношение към престъпленията от омраза, тяхната превенция и преследване. Така в действащия Наказателен кодекс има наченки на защита срещу престъпления, мотивирани от омраза, като несистематично са посочени осем защитени

признака – раса, народност, етническа принадлежност, национална принадлежност, религия, политически убеждения, социален произход, членство в политическа, синдикална или друга неправителствена организация – чл. 162 – 163 НК, чл. 164 – 166 НК, чл. 172 НК (ВКП 2013).

Редица анализи на юридическата рамка на престъпления, мотивирани от омраза или предразсъдък, показват еднозначно липсата на систематичност и определено неефективност при дефинирането, противодействието и превенцията на този род престъпления (АИ 2015; ВКП 2013; ОССЕ 2018). Един от основните проблеми в законодателството е свързан с непълнотата на защитените характеристики и несъгласуваността на характеристиките в отделните разпоредби, отнасящи се до престъпления от омраза (АИ 2015; ОССЕ 2018). Не по-малко важна е липсата на дефиниция за „утежняващо действие на омразата и предразсъдъците“ като мотив за редица престъпления (ОССЕ 2018).

ДАННИ И СТАТИСТИКА ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ОТ ОМРАЗА В БЪЛГАРИЯ

До 2015 г. данни относно престъпления от омраза и предразсъдъци могат да бъдат извлечени от публикуваната от Националния статистически институт „Основна таблица за състоянието на престъпността в Република България“ през съответната година, където единствено има разбивка по някои от текстовете на Наказателния кодекс, регламентиращи макар и непълно и със забележки наказателно преследване на този тип престъпления – чл. 162 – 163 НК, чл. 164 – 166 НК, чл. 172 НК (ВКП 2013а; НСИ 2015). Трябва да се отбележи, че в статистиката на МВР са включени и случаи, квалифицирани като мотивирани от „хулигански подбуди“, които биха могли да не са престъпления от омраза или предразсъдък. Както беше споменато обаче, тъй като липсва законова дефиниция за престъпления, мотивирани от омраза или предразсъдък (ВКП 2013) и голяма част остават извън регулацията на закона (ОССЕ 2018), тези данни са в пъти по-ниски от реалния брой престъпления от омраза.

След 2015 г. обаче тези данни са извадени от обобщените данни, предоставяни от Националния статистически институт, т.е. вече са недостъпни за по-широка аудитория. Така след 2015 г. единствените официални и свободно достъпни данни за престъп-

ления от омраза са от ежегодната статистика на Службата за демократични институции и права на човека на Организация за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ 2017). В тази статистика се интегрират данните от МВР и полицейски статистики (когато ги има), данни от Комисията за защита от дискриминация, както и съобщенията от НПО и религиозни институции публично известни случаи на престъпления от омраза (Таблица 1).

Таблица 1.

Брой на престъпления от омраза в България по години (данни – ОССЕ)			
Година	Регистрирани от полицията	Дадени под съд	Осъдени
2016	28	299	71
2015	704	752	135
2014	617	750	117
2013	651	300	239
2012	Липсват данни	Липсват данни	Липсват данни
2011	29	41	10
2010	20	34	4

Прави впечатление значителната разлика за 2013, 2014 и 2015 г. в сравнение с останалите години и тя се дължи на промяна в методиката на МВР или на коментирания по-горе проблем с липсващи данни от страна на МВР. Очевидно е също така нереално малкият брой регистрирани престъпления от омраза, според самите ОССЕ занижени от порядъка на десетки и стотици пъти през различните години (ОССЕ 2017; интервю с експерт от ОССЕ за целите на изследването). Добра представа за нивото на подценяване на реалния брой на престъпленията от омраза дава сравнението на статистическите данни от нашата страна с тези от Великобритания, където системата за регистрация и разследване на престъпления от омраза се счита за една от най-добре развитите в рамките на Европа (Chakraborty 2015). Разликите са значителни във всички години, но конкретно, ако разгледаме последните съобщени данни – за 2016 г., във Великобритания са отчетени 80 753 случая (ОССЕ 2017), или 1,22 случая на престъпления от омраза на хиляда души от населението. За България, както се вижда в таблицата по-горе за 2016 г., са отчетени 28 случая, или 0,0039 на хиляда, т.е. разлика от над 300 пъти в регистрираните престъпления от омраза. Доколкото сравне-

нието на данните от нарочни изследвания с различни малцинства в ЕС (АЕСОП 2013; АЕСОП 2017) показва доста близки показатели по отношение на виктимизацията с дискриминационен мотив в двете страни, подобна огромна разлика очевидно говори за системни структурни проблеми от юридическо и правоприложно естество.

Най-важните фактори за силно занижените данни в полицейските и съдебните статистики, както и в статистиките, събирани от неправителствени организации и наднационални институции (ОССЕ 2016; ВКП 2013; АИ 2015), са преди всичко: липсата на добре дефинирана и цялостна законодателна рамка (АИ 2015; ОССЕ 2018), наличието на системни проблеми при събиране и отчитане на този тип престъпления (АЕСОП 2012а; АЕСОП 2018; АИ 2015; ВКП 2013), липса на адекватни процедури за разследване (АИ 2015), „непознаване и слабо използване в практиката на дискриминационната подбуда“ (ВКП 2013: 36), за които стана въпрос по-горе в текста. Доколкото законовата рамка е такава, официалните данни, включително на полицията и на ОССЕ, не включват престъпления с хомофобски мотиви, нито тези, мотивирани от мизогиния или предразсъдък срещу хора с увреждания, защото това не са защитени признаци според настоящото законодателство (АИ 2015; ОССЕ 2018). Също не се включват и някои престъпления, като грабеж, кражба, тормоз, сексуално посегателство, дори и да е имало мотив от омраза по защитените от закона характеристики, защото за този тип престъпления това не е утежняващо обстоятелство (АИ 2015; ОССЕ 2018).

Друг съществен фактор са традиционно заниженото докладване по принцип на престъпленията от омраза (Chakraborty 2014; Gerstenfeld 2013; АИ 2015), както и традиционно заниженото докладване на престъпленията по принцип в България (Мантарова 2008; Мантарова 2013; Безлов 2013). Според регулярни изследвания, провеждани от различни изследователи, съществуват значителни различия между нивата на престъпност, отчитани от полицията, и данните за виктимизация, набирани чрез нарочни виктимологични изследвания (Мантарова 2008; Мантарова 2013; Витоша рисърч 2009; Витоша рисърч 2010). Така данни от представителни виктимологични изследвания, провеждани през 2004, 2007 и 2012 г. от екипи от Института по социология (Мантарова 2008; Мантарова 2013), както и резултатите от 2017 г. от изследването ССД, за което стана въпрос по-горе, сочат, че половината от престъпленията в

България не се заявяват в полицията от жертвите. Тези данни се потвърждават и от други изследвания, като освен това трябва да се добави, че половината от заявените престъпления не биват регистрирани, т.е. официалните данни обхващат реално едва една четвърт от жертвите и престъпленията (Безлов 2013). Макар и да има особености при различните типове престъпления, основна причина за недокладването в полицията традиционно са липсата на доверие и схващането, че „полицията няма да направи нищо“ (ВР 2009: 141). Доколкото това се отнася за конвенционални престъпления, можем да очакваме, че при престъпления от омраза делът на незаявените случаи ще е многократно по-висок.

Действително съществуват редица изследвания, показващи не само високия брой престъпления от омраза, но и недвусмислено голяма степен на латентност специално при престъпленията от омраза не само в България, но и във всички останали държави от ЕС (Chakraborty 2014; Gerstenfeld 2013; АЕСОП 2012б). Така например според данни от втората вълна на проучването на дискриминация и омраза срещу малцинствени групи в Европейския съюз – ЕС–МИДИС 2, проведено от Агенцията за основни права на ЕС през 2017 г., всеки четвърти интервюиран в ЕС е посочил, че е бил жертва на някакъв вид престъпление, а всеки четвърти от най-виктимизираните етнически групи е бил жертва на нападение или сериозен тормоз, мотивиран от предразсъдък и омраза (АЕСОП 2017). В болшинството случаи – до 90 % в различните държави – това не е било съобщено в полицията или в друга институция (АЕСОП 2017). Сравнението с по-стари данни от първата вълна на ЕС–МИДИС показва същите резултати (АЕСОП 2012б). Подобно според друго изследване на АЕСОП, проведено с представители на ЛГБТ общността през 2012 г., всеки четвърти от ЛГБТ хората в ЕС е бил жертва на нападение или атака в рамките на последната година и като правило случаите не са докладвани в полицията или в друга институция (АЕСОП 2013).

Конкретно за България данните от няколкото изследвания на Агенцията за основни права на ЕС с малцинствени групи, за които стана въпрос по-горе, показват доста високи нива на прояви и действия, инспирирани от омраза, макар и в болшинството случаи да не става въпрос за престъпления. Така например според втората вълна на изследването ЕС–МИДИС от 2017 г., проведена в България с представители на ромското малцинство (АЕСОП 2017), 15 % от

интервюираните са били обект на тормоз поради етническата си принадлежност през последните 5 години. 34 % от интервюираните споделят за от два до пет случая на тормоз през последните 5 години, а 42 % – за повече от шест. Като правило инцидентите на тормоз се случват лице в лице и в повечето случаи извършителят е непознат (73 %). В болшинството случаи – 92 % – инцидентите не са съобщени в полицията или в друга организация. Най-често инцидентите на тормоз не се съобщават, защото интервюираните са на мнение, че „нищо няма да стане или да се промени“ – 54 %, защото „инцидентът е дребен и не заслужава да се докладва, случва се непрекъснато“ – 33 %, както и защото интервюираните не знаят къде да отидат и към кого да се обърнат – 19 % (АЕСОП 2017). По отношение на същински или по-тежки форми на престъпления от омраза за последните 5 години 1 % от интервюираните споделят, че са станали жертва на физическо насилие заради етническия си произход, а за последните 12 месеца този дял пада под 1 %. Същевременно обаче 5 % споделят, че член на семейството им е бил физически нападат през последните 12 месеца.

Според друго изследване на АЕСОП, проведено с представители на ЛГБТ общността в България (АЕСОП 2013), 76 % от интервюираните намират в една или друга степен, че обидният език срещу ЛГБТ хората е широко разпространен, а 85 % са съгласни в една или друга степен, че изразяването на агресия и омраза към хората с различна сексуална ориентация е широко разпространено. Повече от половината интервюирани (59 %) са били подложени на тормоз през последните 5 години, като в болшинството случаи това не са единични, а неколkokратно повтарящи се инциденти. В преобладаващия брой споделени случаи жертвите са били подложени на тормоз от група извършители (66 %) и извършителите са били мъже (62 %). В почти всички случаи – 92 %, тормозът не е докладван в полицията от жертвата или от друго лице.

Данните, свързани със същински случаи на престъпления от омраза, сочат, че една трета от интервюираните – 31 %, споделят, че са били обект на физическо или сексуално нападение или са били заплашени с насилие през последните 5 години. Важно е да се отбележи, че по-малко от половината от респондентите, които споделят, че са станали обект на физическо или сексуално нападение или заплаха за такова, са били виктимизирани еднократно, а повечето – повече от веднъж през последните 12 месеца, като за 11 % инци-

дентите на виктимизация са били повече от десет. По отношение на естеството на най-сериозния случай на виктимизация, на който са били жертва, 42 % от интервюираните споделят, че това е било физическо нападение, а 35 % – заплаха за физическо нападение. Жертва едновременно на физическо и сексуално нападение са станали 6 %, а на сексуално посегателство – 5 % от интервюираните.

По отношение на останалите характеристики на най-сериозното нападение, на което са били жертва, интервюираните споделят в повечето от случаите, че извършител или извършители са били мъже (88 %), имало е повече от един извършител (59 %), случило се е на открито публично място (40 %). В 39 % от случаите извършителят е бил непознат мъж или мъже, в 30 % – непознати младежи или младеж, а в 17 % – член на екстремистка група. В повечето случаи жертвите не са докладвали най-сериозния случай на виктимизация нито в полицията, нито в друга организация (87 %), като той не е бил докладван и от друго лице. Тук е важно да се отбележи, че най-честите причини за несъобщаване са недоверието, че полицията иска (52 %) или може (35 %) да направи нещо, както и срамът и неудобството (32 %). Трябва да се посочи обаче, че 28 % от несъобщилите са посочили „страх от хомофобски или трансфобски реакции от страна на полицията“ като причина за нежеланието си да подадат жалба (АЕСОП 2013).

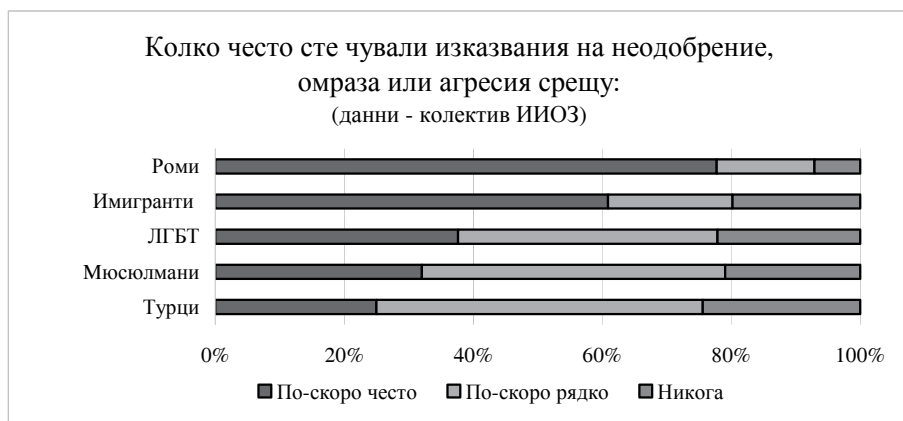
Макар и да не са маргинализирана група, тук трябва да споменем и престъпленията срещу жени, доколкото непропорционалността на физическото и сексуалното насилие по пол, а и особено специфичната роля на насилието като средство за доминиране, предполага включването на полово базирано насилие в групата на престъпленията от омраза (Angelari 1994; Perry 2001). Данните от изследване на АЕСОП от 2012 г., насочено към изучаване на нивата и особеностите на виктимизация на жени в ЕС, за България сочат, че 28 % от жените са били обект на сексуално или физическо насилие от партньор или друг човек поне веднъж след навършването на 15 години (АЕСОП 2012в), като 27 % споделят за случаи на физическо насилие, а 12 % – за случаи на сексуално посегателство. Почти една четвърт от респондентите – 23 % – споделят, че насилието срещу тях е осъществено от партньора им. В 83 % от случаите извършител на насилието е мъж или мъже.

Заслужават внимание и данните от представителното за пълнолетното население на България изследване „Социална среда и де-

виации: устойчиви зависимости и ситуативни влияния (социални девиации в контекста на съвременните миграционни процеси)“ (ССД), проведено на терен през ноември-декември 2017 г. (Мантарова 2018; Спасова 2018а), в чийто екип имам привилегията да участвам. Данните са представителни за пълнолетното население на страната и дават добра представа за социално обусловената омраза, обективирана в език на омразата, и за нормализацията на обусловеното от омраза насилие срещу различни малцинствени групи.

Според данните от изследването повечето хора в България са чували изказвания на неодобрение, омраза или агресия срещу различни малцинствени групи. Най-разпространени са изказванията на неодобрение, омраза или агресия срещу роми, като 77,8 % от анкетираните са чували такива изказвания по-скоро често, а 15,2 % – по-скоро рядко (Фигура 1).

Фигура 1.

Срещу следващата група – имигрантите, изказвания на неодобрение, омраза или агресия са чували над 80 % от анкетираните. В по-малка степен разпространени от изказванията за имигрантите са тези срещу ЛГБТ хора, мюсюлмани и турци. Интересно е да се отбележи, че едва 5,6 % от всички анкетираните не са чували изказвания, изразяващи неодобрение, омраза или агресия срещу малцинствени групи.

За сравнение (с всички произтичащи от разликата в методологията ограничения) според проведеното от Институт „Отворено общество“ през 2016 г. изследване на езика на омразата в България

най-често език на омразата е насочен към роми (91,5 %), мюсюлмани (37,9 %), турци (36,2 %), ЛГБТ (21,4 %) и едва на последно място към чужденци (20,8 %), като изследването отбелязва спрямо 2014 г. спад в употребата на езика на омразата към турци и хомосексуални, но нарастване на употребата към чужденци и мюсюлмани (ИИО 2016).

Според данните от изследването през 2017 г. (Мантарова 2018; Спасова 2018б) 19,2 % от българите приемат използването на език на омразата и обидни фрази от политици, 20,1 % – от журналисти, 44,1 % смятат за приемливо използването на език на омразата от обикновени хората, а 35,6 % – от тях самите. Това кореспондира с резултатите от 2016 г. на ИОО, според които изразители на езика на омраза са преди всичко обикновени граждани, но не са малко случаите на използване и от журналисти и политици. Това е важно, доколкото редица изследвания свързват езика на омразата с катализиране на актове на омраза, и особено т.нар. „опасен език“ (Leader Maynard, Benesch 2016), в които изразителите на езика на омраза са официални лица, журналисти или обикновени граждани, ключов за обективизиране на омразата и радикалността в насилие. Влияние върху приемането на езика на омразата от официални лица – политици и журналисти, оказва полът на респондентите, възрастта и степента на религиозност.

Макар извадката на ССД да не позволява точни наблюдения за нивото на виктимизация, според резултатите 7,3 % от анкетираните в генералната съвкупност са били обект на словесни обиди, защото някои хора смятат, че изглеждат или се държат различно, 4,4 % са били обект на дискриминация, а 1,6 % са били обект на физическо нападение, защото някои хора смятат, че изглеждат и се държат различно. Респондентите, които споделят детайли за ситуацията, посочват най-вече етническият си произход като причина за вербалната или физическата агресия срещу тях: това, че са роми (например „ей, мангал“, „защото съм циганка“, „винаги сме втора ръка хора ромите“, „хората мислят, че всички цигани са крадци и се отдръпват и те гледат като престъпник“, „в една от работите се скарахме с управителката, която ме обиди на „циганка“) или това, че са турци („с турско име съм, турчин съм и за работа, за обичаите ни и т.н.“), но също и религия („казват ни „помаци“ с обида“, „казват ми, че съм мюсюлманка“), расата („аз съм със смесена кръв и съм обиждан на „жълтурко“), традициите („защото ходя със забрадка“, „заради заб-

радката и дрехите“). Освен през описанието на ситуацията влиянието на етноса и религията се вижда и при статистическия анализ на данните – статистически значима корелация се наблюдава между това дали са били обект на дискриминация и етноса на респондентите (Cramer's $V = 0,465$), завършеното образование (Cramer's $V = 0,359$) и религия, която изповядват (Cramer's $V = 0,171$). По отношение на това дали са били обект на обиди статистически значима корелация се наблюдава с възрастта (Cramer's $V = 0,164$), религията (Cramer's $V = 0,210$) и етноса на респондентите (Cramer's $V = 0,239$).

Дизайнът на изследването, и по-точно паралелна извадка с жители на населени места, в които има центрове за настаняване на бежанци, позволява сравнение на данните и анализ на влиянието на пространствената близост и въввлечеността върху основните показатели. Данните показват, че влияние оказва и населеното място, и по-точно близостта с центрове за настаняване на бежанци, като в населените места с центрове за настаняване делът на хората, които са били обект на обида или агресия, е почти двоен. 10 % от анкетираните в тези населени места са били обект на словесни обиди, а 2,8 % са били обект на физическо нападение, защото някои хора смятат, че изглеждат или се държат различно (Спасова 2018а). Прави впечатление, че голяма част от респондентите, споделящи детайли за ситуацията, не принадлежат към малцинствена група.

По-точна информация за нивото на престъпления от омраза дават въпросите за извършване на насилнически актове. 6,3 % от анкетираните споделят, че се е случвало да обиждат някого, защото смятат, че е различен от тях, а 3,2 % – че се е случвало да нападнат някого – физически или словесно, защото смятат, че е различен от тях. Сред споделените случаи има най-много нападения срещу роми – „цигани“, но и също нападения срещу „нахални араби“, „забулени жени“, „имигрантите в квартала“, „различни по религиозни възгледи“, както и „хомосексуален, но брутален“, пияни, крадци. Статистическият анализ на различните характеристики показва значима, макар и сравнително слаба връзка между наличие на случаи, в които респондентите са отправили обиди към различни от тях хора, и тяхната възраст (Cramer's $V = 0,217$) и пол (Cramer's $V = 0,146$). По отношение на нападението – физическо или словесно, към други хора, защото са различни, статистически значимо, макар и слабо влияние оказва религията на респондентите (Cramer's $V = 0,191$).

Отново, както и при въпроса за виктимизация, в населените места с центрове за настаняване на бежанци делът на хората, споделящи, че са извърши агресивни действия срещу други хора, защото са различни, е по-висок, отколкото в генералната съвкупност. 10 % от респондентите в тези населени места посочват, че са имали случай, в който да обиждат някого, защото е различен от тях, а 7,3 % посочват, че са нападали физически или словесно някого, защото е различен от тях.

Трябва да се каже, че това все пак не са обективни данни, а и процентите са доста ниски, за да не се повлияят от статистическата грешка, т.е. въз основа на тях не може да се прецени реалния процент на виктимизация и престъпност – те могат да са както по-високи, така и по-ниски. Но тези данни, доколкото пряко зависят от собственото признание на респондента, отразяват в голяма степен именно процеса на нормализация на престъпленията от омраза и езика на омразата. Също така се вижда, че засиленото разпространение и нормализация на езика на омраза и престъпленията от омраза, ако не в абсолютни проценти, съвпада като тенденция, потвърдена от близките резултати за виктимизация и случаи на престъпления от омраза и език на омразата.

Заслужават внимание и данните от изследването за приемането и одобриенето на насилие по принцип и в конкретни ситуации, тествани с проективни въпроси, и резултатите са доста по-стряскащи (Фигура 2).

Фигура 2.

Въпреки че в конкретните ситуации, свързани с омраза към различни малцинствени групи, одобрението на насилие е по-ниско, отколкото в общата принципна ситуация, данните недвусмислено показват висока степен на нормализация на актовете на физическо насилие и престъпленията от омраза. Прави впечатление, че в конкретните ситуации най-висока степен на приемане (все пак в рамките на статистическата грешка) се очертава за ситуация на физическо нападение над имигранти, което вероятно е пряко следствие от обществените процеси, свързани със засиления мигрантски поток и бежанската криза през последните няколко години.

На въпроса за принципно одобрение на насилието едва 71,1 % отговарят, че насилието никога не е оправдано, а 28,9 % са посочили опцията „някои хора си търсят боя“. По отношение на имагинерна ситуация, в която имигранти са нападнати и набити, 80,1 % от анкетираните са съгласни, че насилието не е оправдано никога, а 19,9 % избират опцията „имигрантите са си виновни – трябваше да стоят там, откъдето са“. В останалите два имагинерни случая насилието е подкрепено от 17,9 % в имагинерна ситуация на нападение над роми с избора на опцията „ромите са си виновни, трябва да си седят в махалата“ и от 14,1 % в имагинерната ситуация на нападение над гей двойка и опцията „гей двойката е предизвикала атаката чрез демонстративно поведение“. Най-ниското ниво на одобрение на агресия спрямо ЛГБТ хора кореспондира с по-доброто им приемане в по-далечните степени на близост, но трябва да се отбележи разминаването на данните с тези за виктимизация и ниво на предразсъдъци от дискриминационните изследвания на АЕСОП (АЕСОП 2013).

Трябва да се подчертае, че в описанието на ситуациите и в трите случая не присъстват никакви детайли освен идентификацията на жертвите с определената група, което позволява да се направят заключения за негативна идентификация и нормализация на насилието като следствие именно от омраза и предразсъдъци. Липсата на предишни изследвания не позволява заключения за причинно-следствени връзки или очертаване на тенденции за омразата като цяло и срещу конкретните социални групи (Спасова 2018б).

Наблюдават се статистически значими връзки, макар и по-скоро слаби, между оправданието на агресия и насилие по принцип

и оправданието на агресия от омраза и по пол, образование, етнос и удовлетвореност от живота на респондентите. Жените, по-образованите, хората от турския етнос и тези с по-висока степен на удовлетвореност от живота си са по-малко склонни да оправдаят и приемат насилие. Статистически значима зависимост се регистрира и по отношение на възрастта, степента на религиозност и религията с част от тестваните случаи на насилие; като изключение тук прави оправданието на агресия и насилие срещу ЛГБТ хора, при което връзката не е статистически значима. По-малко религиозните хора, атеистите, по-младите са по-склонни да оправдават и приемат насилие. Интересно е и трябва да се отбележи, че типът населено място оказва влияние върху приемането на насилие по принцип, но не и върху приемането на насилие от омраза.

ОБОБЩЕНИЕ

Въпреки липсващите данни и статистики за броя и видовете престъпления от омраза представените резултати от виктимизационни и дискриминационни изследвания недвусмислено показват сериозността на проблема с нормализацията на социално обусловената омраза и обективизирането ѝ в престъпления. Изкривените и занижени данни в официалната статистика са важен индикатор за високото ниво на подценяване на проблема с престъпленията от омраза, което само по себе си пречатства превенцията и противодействието.

Високо е нивото и на разпространеността на езика на неodobрение, омраза или агресия, като при това отслабва категоричността при неприемане на езика на омразата – както от официални лица, така и в ежедневието. Доколкото езикът на омразата и свободното му изразяване, особено в обществени медии и от обществени лица, пряко допринасят за нормализация на омразата, тези наблюдения са достатъчно тревожни сами по себе си.

Още по-тревожна е високата степен на приемане на насилнически прояви към представители на различни социални групи. Трябва да се каже, това, че голяма част от респондентите одобряват насилие по принцип или насилие от омраза в трите конкретни проективни ситуации, не означава, че тези респонденти биха го реализирали. Означава обаче, че за голяма част от респондентите в тези ситуации насилието и обективизирането на омразата в насилие

и агресия е нормално и социално приемливо поведение, т.е. данните сочат вече протичащ процес на нормализация на социално обусловената омраза.

Литература

1. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012а). Factsheet: Hate crime in the European Union. [онлайн]. [прегледан 17.06.2017]. <http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/publications>.

2. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012б). Data in Focus Report. Minorities as Victims of Crime. European Union Minorities and Discrimination Survey. [онлайн]. [прегледан 9.06.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-data-focus-report-6-minorities-victims-crime>.

3. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2012в). Интерактивни резултати от изследване на насилието срещу жени в ЕС. [онлайн]. [прегледан 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.

4. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance. 2013.

5. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2017). Интерактивни резултати от Втора вълна на ЕС-МИДИС. [онлайн]. [прегледан 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.

6. **Агенция** на ЕС за основните права (АЕСОП). (2018). Hate crime recording and data collection practice across the EU. [онлайн]. [прегледан 28.11.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>.

7. **Амнести** интернешънъл (АИ). (2015). Missing the point. Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria. Index: EUR 15/001/2015.

8. **Безлов, Т.** (2013). Национално изследване на престъпността в България 2012. Център за изследване на демокрацията. [онлайн]. [прегледан 10.09.2018]. <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16658>.

9. **Висша** касационна прокуратура (ВКП). Престъпления, извършени от омраза (расова, национална, етническа и религиозна). Доклад от проведено криминологично изследване. София, 2013.

10. **Витоша** Рисърч (ВР). (2009). Национално изследване на престъпността 2009. Резултати и тенденции. [онлайн]. [прегледан 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

11. **Витоша** Рисърч (ВР). (2010). Национално изследване на престъпността 2010. Резултати и тенденции. [онлайн]. [прегледан 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.

12. **Институт „Отворено общество“ (ИОО).** (2016). Обществени нагласи спрямо речта на омразата в България през 2016 г. [онлайн]. [прегле-

дан 30.10.2016]. <http://osi.bg/downloads/File/2016/Hate%20speech%20BG%202016%20interact.pdf>.

13. **Мантарова, А.** (2008). Вътрешен ред и лична сигурност – български реалности и очаквания в европейски контекст. – В: *Мантарова, А.* (Ред.). *Евроинтеграцията на България. Социологически ракурси.* София, 2008, с. 85 – 104.

14. **Мантарова, А.** (2013). Личната сигурност на жените в условията на прехода. – В: *Ананиева, Н., М. Мизов, Л. Канева.* (Ред.). *Равнопоставеност на половете в политиката. Българският опит.* София, с. 312 – 327.

15. **Мантарова, А.** *Принудителната миграция: регионални и национални измерения на глобален проблем.* София, 2018.

16. **Национален** статистически институт (НСИ). Основна таблица за състоянието на престъпността в Република България през 2015 година. 2015.

17. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2009). *Hate crime laws: A practical guide.* [онлайн]. [прегледан 15.10.2017]. <http://www.osce.org/odihr/36426>.

18. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2016). *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual reports and data.* [онлайн]. [прегледан 17.06.2017]. <http://hatecrime.osce.org/>.

19. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2017). Данни за броя на престъпления от омраза за България. [онлайн]. [прегледан 8.10.2018]. <http://hatecrime.osce.org/bulgaria>.

20. **Организация** за сигурност и сътрудничество е Европа. Бюро за демократични институции и права на човека (ОССЕ). (2018). Становище относно определени разпоредби на Наказателния кодекс на България, отнасящи се до престъпления, мотивирани от предразсъдъци, „реч на омразата“ и дискриминация. Варшава, 17 април 2018 г. [онлайн]. [прегледан 17.08.2018]. <https://www.legislationline.org/documents/id/22042>.

21. **Спасова, Л.** (2018а). Език на омраза и престъпления на омраза към имигранти в България: влияние на дистанцията и близостта. – В: *Мантарова, А.* (Съст.). *Принудителната миграция: регионални и национални измерения на глобален проблем.* София, 2018, с. 51 – 72.

22. **Спасова, Л.** (2018б). Език на омраза и престъпления от омраза към имигранти: проявления и отношения. – В: *Политически хоризонти,* 2018/1.

23. **Angelari, M.** (1994). Hate crime statutes: A promising tool for fighting violence against women. – In: *Am. UJ Gender & L.,* 2, 63.

24. **Chakraborti, N.** (2014). Framing the Boundaries of Hate Crime. – In: *Hall, N., A. Corb, P. Giannasi, J. Grieve. (Eds.). The International Handbook of Hate Crime.* London: Routledge, 2014.
25. **Chakraborti, N.** (2015). Re-Thinking Hate Crime: Fresh Challenges for Policy and Practice. – In: *Journal of Interpersonal Violence*, 30(10), pp. 1738 – 1754.
26. **Craig, K. M.** (2002). Examining hate-motivated aggression: A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. – In: *Aggression and Violent Behavior*, 7(1), pp. 85 – 101.
27. **Gerstenfeld, P. B.** *Hate Crimes Causes. Controls, and Controversies.* SAGE, 2013.
28. **Iganski, P.** (2001). Hate crimes hurt more. – In: *American Behavioural Scientist*, 45, pp. 626 – 638.
29. **Leader Maynard, J. and S. Benesch.** (2016). Dangerous Speech and Dangerous Ideology: An Integrated Model for Monitoring and Prevention. – In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 9, Iss. 3, pp. 70 – 95.
30. **Parker, H., J. Aldridge, F. Measham.** *Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use.* London: Routledge, 1998.
31. **Perry, B.** *In the Name of Hate: Understandign Hate Crimes.* Psychology Press, 2001.
32. **Perry, B.** (2009). The Sociology of Hate: Theoretical Approaches. – In: *Levin, B. (Ed.). Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime.* Westport, CT: Praeger, 2009, pp. 54 – 77.

References

1. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012a). Factsheet: Hate crime in the European Union. [online]. [reviewed 17.06.2017]. <http://fra.europa.eu/en/theme/hate-crime/publications>.
2. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012b). Data in Focus Report. Minorities as Victims of Crime. European Union Minorities and Discrimination Survey. [online]. [reviewed 9.06.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-data-focus-report-6-minorities-victims-crime>.
3. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2012b). Interactive results from a survey of violence against women in the EU. [online]. [reviewed 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.
4. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** European Union lesbian, gay, bisexual and transgender survey. Results at a glance. 2013.
5. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2017). Interactive results of the EU-MIDIS Second Wave. [online]. [reviewed 7.10.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorers>.
6. **EU Fundamental Rights Agency (EUFRA).** (2018). Hate crime recording and data collection practice across the EU. [online]. [reviewed 28.11.2018]. <http://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording>.

7. **Amnesty** International (AI). (2015). Missing the point. Lack of adequate investigation of hate crimes in Bulgaria. Index: EUR 15/001/2015.
8. **Bezlov, T.** (2013). National Crime Survey in Bulgaria 2012. Center for the Study of Democracy. [online]. [reviewed 10.09.2018]. <http://www.csd.bg/artShowbg.php?id=16658>.
9. **Higher** Cassation Prosecutor's Office (HCPO). Crimes committed by hatred (racial, national, ethnic, and religious). Report from a Criminal Investigation. Sofia, 2013.
10. **Vitosha** Research (VR). (2009). National Crime Survey 2009. Results and Trends. [online]. [reviewed 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.
11. **Vitosha** Research (VR). (2010). National Crime Survey 2010. Results and Trends. [online]. [reviewed 5.09.2018]. <http://www.csd.bg/index.php?id=1467>.
12. **Open** Society Institute (OSI). (2016). Public attitudes to the hate speech in Bulgaria in 2016. [online]. [reviewed 30.10.2016]. <http://osi.bg/downloads/File/2016/Hate%20speech%20BG%202016%20interact.pdf>.
13. **Mantarova, A.** (2008). Internal order and personal security – Bulgarian realities and expectations in the European context. – In: *Mantarova, A. (Ed.). The European integration of Bulgaria. Sociological angles.* Sofia, 2008, pp. 85 – 104.
14. **Mantarova, A.** (2013). The personal security of women in transition. – In: *Ananieva, N., M. Mizov, L. Kaneva. (Eds.). Gender equality in politics. The Bulgarian experience.* Sofia, pp. 312 – 327.
15. **Mantarova, A.** Forced migration: regional and national dimensions of a global problem. Sofia, 2018.
16. **National** Statistical Institute (NSI). Basic Table on the Condition of Crime in the Republic of Bulgaria in 2015. 2015.
17. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2009). Hate crime laws: A practical guide. [online]. [reviewed 15.10.2017]. <http://www.osce.org/odihr/36426>.
18. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2016). Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual reports and data. [online]. [reviewed 17.06.2017]. <http://hatecrime.osce.org/>.
19. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2017). Data on the number of hate crimes for Bulgaria. [online]. [reviewed 8.10.2018]. <http://hatecrime.osce.org/bulgaria>.
20. **The** Organization for Security and Cooperation in Europe. Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). (2018). Opinion on certain provisions of the Bulgarian Penal Code relating to crimes motivated by prejudices, „speech of hatred“ and discrimination. Warsaw, 17 april 2018. [online]. [reviewed 17.08.2018]. <https://www.legislationline.org/documents/id/22042>.

21. **Spasova, L.** (2018a). Hate speech and hate crimes against immigrants in Bulgaria: Influence of distance and proximity. – In: *Mantarova, A.* (Compiler). Forced migration: regional and national dimensions of a global problem. Sofia, 2018, pp. 51 – 72.
22. **Spasova, L.** (2018b). Hate speech and hate crimes against immigrants: manifestations and relationships. – In: *Political Horizons*, 2018/1.
23. **Angelari, M.** (1994). Hate crime statutes: A promising tool for fighting violence against women. – In: *Am. UJ Gender & L.*, 2, 63.
24. **Chakraborti, N.** (2014). Framing the Boundaries of Hate Crime. – In: *Hall, N., A. Corb, P. Giannasi, J. Grieve.* (Eds.). The International Handbook of Hate Crime. London: Routledge, 2014.
25. **Chakraborti, N.** (2015). Re-Thinking Hate Crime: Fresh Challenges for Policy and Practice. – In: *Journal of Interpersonal Violence*, 30(10), pp. 1738 – 1754.
26. **Craig, K. M.** (2002). Examining hate-motivated aggression: A review of the social psychological literature on hate crimes as a distinct form of aggression. – In: *Aggression and Violent Behavior*, 7(1), pp. 85 – 101.
27. **Gerstenfeld, P. B.** Hate Crimes Causes, Controls, and Controversies. SAGE, 2013.
28. **Iganski, P.** (2001). Hate crimes hurt more. – In: *American Behavioural Scientist*, 45, pp. 626 – 638.
29. **Leader Maynard, J. and S. Benesch.** (2016). Dangerous Speech and Dangerous Ideology: An Integrated Model for Monitoring and Prevention. – In: *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, Vol. 9, Iss. 3, pp. 70 – 95.
30. **Parker, H., J. Aldridge, F. Measham.** Illegal Leisure: The Normalization of Adolescent Recreational Drug Use. London: Routledge, 1998.
31. **Perry, B.** In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes. Psychology Press, 2001.
32. **Perry, B.** (2009). The Sociology of Hate: Theoretical Approaches. – In: *Levin, B.* (Ed.). Hate Crimes: Understanding and Defining Hate Crime. Westport, CT: Praeger, 2009, pp. 54 – 77.

БЕНЧМАРКИНГ – СЪЩНОСТ, ХАРАКТЕРИСТИКИ, ВЪЗМОЖНОСТИ

Милена ТЕПАВИЧАРОВА*

BENCHMARKING – ESSENCE, CHARACTERISTICS, OPPORTUNITIES

Abstract: *Benchmarking is a methodology for evaluating the effectiveness of the activities of an organization and the factors which determine it (processes, systems, methods, resources, etc.), as in the meantime it is also a method for continuous learning and sophistication. In a competitive environment, the organization's business performance, in terms of absolute values, is not essential. What determines its success, in the long term, is the effectiveness compared with that of its competitors. Benchmarking is a continuous process of searching, measuring and comparing of the effectiveness, products, strategies, policies, operations, business environment, culture, structures, processes, systems, methods and skills in the practice of the organization, with those of „the best“ competitors, or the ones recognized as „best“ in a particular area, with the aim of continuous learning and improvement, which is a guarantee for increase of the efficiency and competitiveness of the company.*

Key words: *benchmarking, efficiency, strategy, process, management*

* Авторът е професор, доктор във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

Към настоящия момент мнозинството организации са загрижени за ефективността и конкурентоспособността си, търсейки цялостна стратегия, включваща и глобализацията като компонент. Всички те притежават глобален потенциал в различна степен и се нуждаят от систематична рамка за оценяване на елементите на глобализация. По същество това е предизвикателство за разработване и въвеждане на ефективна глобална стратегия, осигуряваща добро управление. От друга страна правилното измерване на производителността е в основата на развитието на организацията, тъй като то осигурява връзката между стратегии и действия. Подходящите и правилни мерки засилват тази връзка и водят до постигане на стратегическите цели, а един от най-съвременните подходи за определяне на метриците е бенчмаркингът.

От 1980 г. насам бенчмаркингът е прилаган в редица организации и вече е широко разпространен управленски инструмент. Към настоящия момент той се възприема като нещо повече от сравнителен анализ на количествени мерки на една компания с друга. Повишаване на ефективността от бенчмаркинга се постига, когато той е интегриран в организационната стратегия и обхваща цялостно производителността и усилията за усъвършенстване. Без интегрирането на бенчмаркинга в стратегия няма да бъде ясно *кои ключови процеси трябва да се съпоставят*.

Официалната форма на бенчмаркинга се използва за първи път в производствени предприятия, така че тя е тясно свързана с производството, развитието и качеството. В тесен смисъл бенчмаркингът е систематичен, гъвкав и непрекъснат процес, който включва сравняване на характеристиките на най-добрите продукти, услуги и процеси с цел подобряване на ефективността на дейността на организацията.

Редица автори представят бенчмаркинга като: *систематичен непрекъснат процес за сравняване на производителността или процесите в различни организации или между отделни звена или подразделения от една и съща организация с цел придобиване на конкурентни предимства, наблюдение и регулиране на производителността, търсене на решения и идеи и въвеждане на промени с цел повишаване на ефективността и конкурентоспособността*.

Крайната цел на бенчмаркинга е да се подобри ефективността в производството на продукта или услугата чрез идентифициране на процесите в текущите практики. Промените при тях водят

до прилагането на нови бизнес познания и вземането на бизнес решения. При подобряване на качеството на бизнес решенията резултатите от дейността на организациите също се подобряват. Това води до подобряване на ефективността и конкурентоспособността на организацията.

Бенчмаркингът не означава просто копиране на практиките на другите. Той изисква организацията бенчмаркер да адаптира и да приеме това, което е научила от други организации. Те могат да са най-добри в съответния клас или световнопризнати лидери. Подборът им зависи от нуждите на организацията, изискваща промяна и на културната си среда.

Бенчмаркингът отива отвъд сравнението на ценообразуването или характеристиките на продуктите/услугите на конкурентите. В него се разглеждат процесите и практиките, които дават възможност на организацията да постигне отлична ефективност и конкурентоспособност. На измерване обикновено подлежат **качеството, времето и разходите**.

За осъзнаване на същността на бенчмаркинга е важно да се представят и следните характеристики:

- *Бенчмаркингът е външно фокусирана практика.* За разлика от самооценяването, което определя дали направените подобрения са ефективни, чрез бенчмаркинга се оценява и конкурентоспособността.

- *Бенчмаркингът дава качествени програми* и мотивира организациите да бъдат непрекъснато външно фокусирани, идентифицирайки пропуските и отклоненията в производителността и разработвайки правилните стратегии за тяхното отстраняване.

Въпреки че бенчмаркингът открива много възможности и позволява разработването на стратегии за постигане на по-систематизиран процес, могат да се отбележат и някои ограничения.

- ✓ Висшите мениджъри са обучени да вземат решения, базирани основно на финансова информация, а тя има следните недостатъци:

- липса на съответствие с процесите, които дават стойност към крайния клиент;
- финансова информация, която е неприложима към времето, в което трябва да се вземат решения;

– използва методи за измерване на ефективността, несъвместими с модерен бизнес подход и с тенденция да бъдат погрешно използвани.

✓ Липсата на разбиране за процесите, които добавят стойност за крайния клиент, и отдалечеността на висшия мениджмънт от оперативните дейности, които обикновено се делегират на подчинените. Отдалечеността от процеса означава, че външната дейност се ограничава до конкурентен анализ на ефективността и евентуално до продукти реинженеринг на различни продукти на конкурентите.

✓ Липсата на фокус върху крайния клиент и приемането на култура, която е прекалено вътрешноориентирана.

✓ Подчертаната липса на програми за тотално управление на качеството (TQM) често означава, че вниманието не е насочено към оптимизиране на операциите и повишаване на нивата на ефективност и конкурентноспособност.

От особено значение за бенчмаркинга е и измерването на производителността. Тя трябва се съсредоточи върху *необходимите средства и крайните резултати* или *процесите и резултатите им*. Измерването на производителността може да се представи и по отношение на практиките и метриките.

Практиките са характеристики, които описват вътрешното и външното бизнес поведение. Те могат да бъдат свързани със:

- самите процеси;
- организационните структури;
- системите за управление;
- човешкия фактор;
- стратегическите подходи.

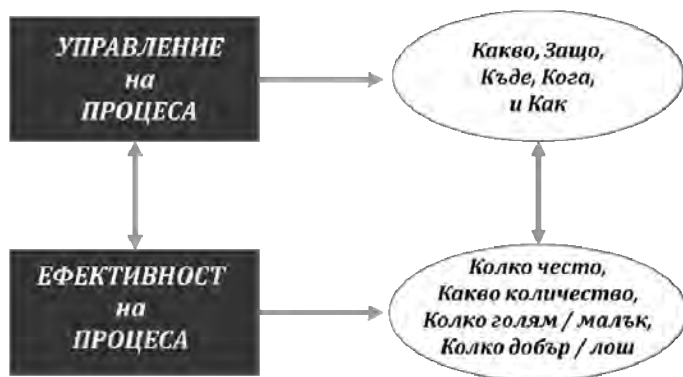
Метриките са краткосрочни мерки, които трябва да бъдат непрекъснато изчислявани и преразглеждани. Те могат да представяват:

- *индикатор на финансовите резултати* (ефективността на бизнеса);
- *индикатор на техническото изпълнение* (измерване за продуктивност);
- *индикатор за ефективност* (измерване на човешкия принос).

Бенчмаркингът е **стратегически инструмент** и като такъв се концентрира върху попълване на пропуските за постигане на дългосрочна конкурентноспособност. Той дава възможност на ме-

ниджърите да задават въпроси относно постигането на резултати, свързани с ефективността на процесите, както и такива, отнасящи се до управлението им (Фигура 1).

Фигура 1. Въпроси за постигане на резултати

Източник: Zairi, M., A. Shahin. University of Bradford, UK.

Така се постига разбиране за развитието на процеса (респ. на практиките) и значението на изходните резултати (респ. на метриките), а постиженията в краткосрочен план водят до дългосрочни конкурентни предимства. С други думи, за да бъде бенчмаркингът ефективен стратегически инструмент и полезен за дългосрочното оцеляване на бизнеса, той трябва да се съсредоточи първо върху процеса, а след това върху резултатите.

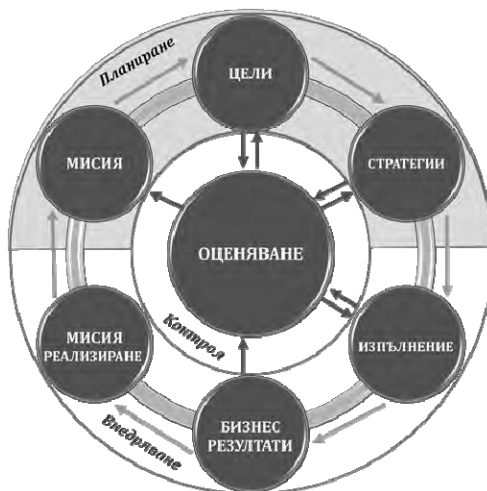
Тъй като вземането на решения е част от мениджмънта, бенчмаркингът е непрекъсната дейност, която се отнася до всички негови области и аспекти. Той трябва систематично да се интегрира в процесите на управление, което ще подобри качеството на вземане на решения и ще се превърне в едно от конкурентните предимства на организацията.

Стратегическото управление допринася за ефективното производство и отличното организационно представяне в дългосрочен план. Процесът на стратегическото управление има следните компоненти (Фигура 2):

- а) определяне на мисията на организацията;
- б) създаване на стратегически цели;

- в) формулиране на стратегии за постигане на стратегически цели и целеви резултати;
- г) прилагане на стратегии;
- д) оценка на стратегическите резултати и извършване на корективно адаптиране.

Фигура 2. Процес на стратегическо управление

Източник: Zairi, M., A. Shahin. University of Bradford, UK.

Дейностите в рамките на процеса на стратегическо управление могат да бъдат разделени на три части:

1. *Планиране* – включва всички дейности по подготовката на плана и предвиждане на техните ефекти.
2. *Изпълнение* – изпълнение на планираните дейности, което води до реални бизнес резултати.
3. *Контрол* – мониторинг на всички отклонения на действителните резултати от планираните и предприемане на коригиращи действия в случай на нежелани отклонения.

При вземането на бизнес решения организацията използва информация, получена от планирането и контрола на част от процеса на стратегическо управление, свързана с изпълнението на дейностите. Допълнителната бизнес информация редуцира информационната асиметрия в бизнес средата и намалява възможността за неблагоприятен избор и свързаните с това разходи. С по-

лучената чрез бенчмаркинга бизнес информация организацията може да подобри качеството на вземане на решения в стратегическото планиране, водещо до успешно постигане на поставените цели. Това изисква интегрално прилагане на бенчмаркинг както в планирането, така и в контрола.

Според връзките с отделните дейности на стратегическото управление бенчмаркингът може да се раздели на четири основни вида (Фигура 3):

Фигура 3. Бенчмаркинг (общ модел)

Източник: *Zairi, M., A. Shahin. University of Bradford, UK.*

1. *Бенчмаркинг на конкурентни предимства:* Целта е да се опознаят факторите, на които са базирани конкурентните предимства на други организации. Стремешът е да се увеличат конкурентните предимства на организацията в дългосрочен план.

2. *Стратегически бенчмаркинг:* Целта е да се опознае спецификата на стратегиите, използвани от конкурентите и други организации, постигнали високи производствено-икономически резултати. Стремешът е да се приложат тези знания, за да се подобри ефективността на стратегиите и да се реализират целите в дългосрочен план.

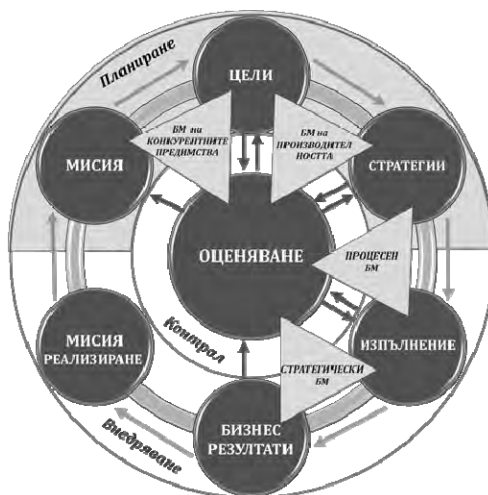
3. *Процесен бенчмаркинг:* Целта е да се придобият знания за характерните особености на планирането, проектирането, изпъл-

нението и контрола на различните бизнес процеси и дейности, чрез които конкурентите и други организации успешно осъществяват заложените стратегии. Стремешът е организацията бенчмаркер да подобри ефективността на прилагането на собствените си стратегии в дългосрочен план.

4. *Бенчмаркинг на производителността*: Целта е да се създадат познания за производителността на конкурентите, като се оцени собствената производителност и се подобри качеството на планиране на стратегическите цели.

Моделът, представен на *Фигура 3*, илюстрира интеграцията на всички ключови категории в дейностите на стратегическото управление. Както се вижда, бенчмаркингът може да се превърне в компонент на стратегическото планиране, контрол и изпълнение на дейностите.

Фигура 4. Интегриране на бенчмаркинг и стратегическо управление

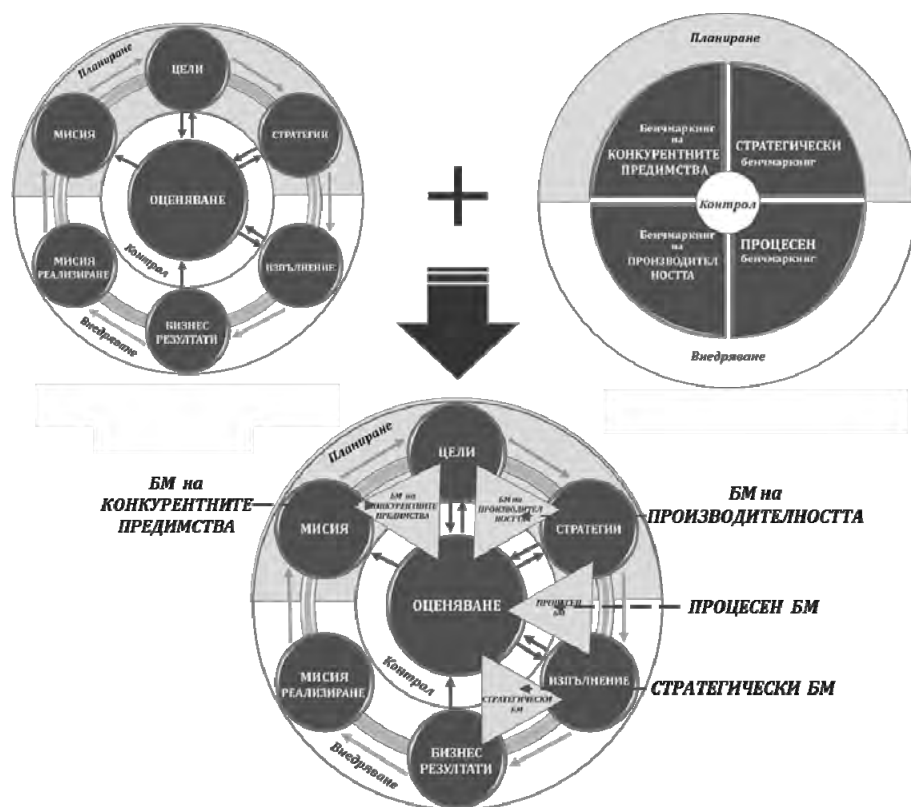

Източник: Zairi, M., A. Shahin. University of Bradford, UK.

Бенчмаркингът дава възможност на организацията да разбере точно *колко* и *какви* подобрения ще трябва да направи, за да постигне отлична производителност. Редовното му прилагане помага на организацията да създаде конкретни и измерими краткосрочни планове, които са базирани на текущата реалност. Тези пла-

нове водят и подкрепят подобренията в производителността последователно във времето. Целта е да се изпреварят най-добрите, превръщайки дефицита на собствената организация в лидерство.

Фигура 5. Комплексно представяне на интегрирания модел на бенчмаркинг и стратегическо управление

Източник: Zairi, M., A. Shahin. University of Bradford, UK.

Чрез внедряване на бенчмаркинг процеса дългосрочните планове се превръщат в оперативни. Пояснява се как специфичните стратегически цели на организацията трябва да бъдат изпълнени и кой носи отговорност за извършване на необходимите действия.

Ползите от прилагането и интегрирането на бенчмаркинга в стратегическото управление могат да бъдат обобщени, както следва:

- Постига се по-ефективно стратегическо планиране и контрол.
- Намаляват разходите за грешни бизнес решения.
- Дава се възможност за повишаване на ефективността и конкурентоспособността на организацията.
- Помага при решаването на бизнес проблеми.
- Дава възможност за непрекъснато обучение на служителите, насърчава тяхната иновативност и креативност.
- Насърчава промените и специалните познания, което повишава гъвкавостта и адаптивността на организацията към развиващата се бизнес среда.

Бенчмаркингът на конкурентните предимства дава възможност на организацията да взима по-добри решения относно придобиването на конкурентни предимства. Това става възможно чрез поставяне на стратегически цели, а те са платформата за прилагането на *стратегическия бенчмаркинг*. Така организациите подобряват качеството и ефективността на решенията си, а това води до постигане на поставените цели. Стратегиите от своя страна са базата за прилагане на *процесния бенчмаркинг*. Като резултат от изпълнението на процесите и дейностите в производителността на организацията може да се постави *бенчмаркингът на производителността*. По този начин отделните видове бенчмаркинг са взаимосвързани. Следователно:

✓ бенчмаркингът може да предлага реална подкрепа в стратегическото управление само когато всичките четири вида са интегрално свързани;

✓ бенчмаркингът може да се превърне в мощен инструмент за увеличаване на ефективността и конкурентоспособността на организацията, ако е въведен интегрално в организацията. Това означава, че той трябва да обхваща всички важни категории дейности;

✓ бенчмаркингът е мощен управленски инструмент, който може значително да подобри способността на дадена организация за повишаване на ефективността;

✓ чрез разкриване на най-добрите си практики на най-ефективните си операции организациите могат да постигнат световно лидерство.

Като резултат от всичко, представено дотук, можем да заключим, че *бенчмаркингът е проява на управленско умение и предс-*

тавлява мощен инструмент, осигуряващ увеличаване на ефективността и придобиване на конкурентно предимство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Бенчмаркингът представлява методика за оценяване на ефективността от дейността на дадена организация и факторите (процеси, системи, методи, ресурси и пр.), които я определят, като същевременно е и метод за непрекъснато обучение и усъвършенстване. В условия на конкуренция бизнес резултатите на организацията като абсолютни стойности не са от особено значение. Това, което определя успеха им в дългосрочен план, е ефективността им в сравнение с тази на конкурентите.

За ефективност говорим, когато съпоставяме резултатите с разходите, необходими за получаването им. Количествената оценка се извършва чрез формиране на отношения между постигнатия резултат и сумата на използваните разходи за осигуряването му. Резултатите от дадена дейност се синтезират и изразяват чрез ефекта от нея. Измерването на ефекта се извършва с помощта на *икономически и не-икономически* индикатори, като: *обем на оборота, произведени услуги и стоки, брутен приход, печалба, качество на обслужване, условия на труд, степен на удовлетвореност на клиентите* и др. При определянето на ефективността се сравняват ресурси и резултати от различен вид – икономически, социални, културни, екологични и др. Така получената ефективност се характеризира като икономическа, социална, културна, екологична и др.

Първоначално организациите са сравнявали само икономически или само не-икономически показатели – *финансова структура, ликвидност, обем на оборота, произведени услуги и стоки, брутен приход, печалба, пазарен дял, цена, разпознаваемост на продукта, качество на обслужване, условия на труд, степен на удовлетвореност на клиентите* и т.н. Тези сравнения въпреки полезността си не са достатъчни, защото:

- първо, не позволяват да се разберат причините за различната ефективност между организациите (напр. защо една фирма има по-голям разход за дистрибуция на продуктите си в сравнение с тази на нейните конкуренти), тъй като сравнението обикновено се отнася до резултатите, а не до техните детерминанти;

- второ, заради предходния недостатък организациите не могат да предвидят в дългосрочен план разликите в производителността си в сравнение с тази на своите конкуренти.

През последните десетилетия тези констатации карат организациите да признаят необходимостта от оценяване на ефективността във всички области, както и на факторите, които я определят. Това изисква сравнение с конкурентите, които имат висока ефективност и са определени като най-добри в индустрията/отрасъла.

Така организациите могат едновременно да обяснят и да предвидят по-точно конкурентоспособността си в бъдеще. Също така могат да идентифицират нуждаещите се от подобрене области, което ще доведе до увеличаване на конкурентоспособността и ефективността на организацията.

Освен изброените нужди бенчмаркингът в значителна степен покрива и необходимостта от обучение в организациите, без да се налага преоткриване на това, което другите вече са открили. Така те могат да подобрят всичко, което е свързано с продуктите, операциите, процедурите, методите, технологиите, системите, уменията и т.н., учейки се от други организации, които могат да служат за еталон. Тази констатация е свързана с концепцията за най-добрите практики, която твърди, че *“...за всяко конкретно нещо съществува най-добър начин то да бъде извършено”*.

От изложеното дотук можем да обобщим, че бенчмаркингът е непрекъснат процес на **търсене, измерване и сравняване** на ефективност, продукти, стратегии, политики, операции, бизнес среда, култура, структури, процеси, системи, методи и умения в практиката на организацията с тези на „най-добрите“ конкуренти или признатите като „най-добри“ в конкретна област с цел непрекъснато обучение и усъвършенстване, което е гаранция за увеличаване на ефективността и конкурентоспособността на организацията.

Литература

1. **Димитрова, С.** (2010). Променящата се управленска среда и новият тип управленски качества и стил. – В: *Бизнес секретар*, издание на СУ „Св. Климент Охридски“, кн. 4, 2010, с. 16 – 18. ISSN1310-9324.
2. **Димитрова, С.** (2016). Модел на управленски профил. – В: *Юбилеен сборник в чест на 90-годишнината на проф. д.и.н. Тончо Трендафилов*, ВУСИ, 2016, с. 273 – 277. ISBN 978-619-7343-00-7.

3. **Костов, Д.** Управление на качеството. Стара Загора: Искра-МИ, 2007, 278 с. ISBN 978-954-9383-33-1.
4. **Костов, Д., Е. Масларова.** Икономика, организация и управление на социалната сфера. Стара Загора: Алфамаркет, 2013, 264 с. ISBN 978-954-9443-03-5.
5. **Льондев, А.** (2018). Предизвикателства в икономическото развитие на България. – В: *Годишник на ВУСИ*, том XV, 2018, с. 85 – 106. ISSN 2367-8798.
6. **Маслов, Б., Э. Белокоровин.** (2007). Бенчмаркинг – выгодно ли учитья у других? – В: *Технология качества жизни*, 2007, том 4, № 2.
7. **Михайлова, Е. А.** Основы бенчмаркинга. Москва: Юристъ, 2002.
8. **Angelova, M., V. Nikolova-Alexieva.** (2018). Business Climate and Preconditions for Reviewing the Bulgarian Industry. – In: *International Scientific Conference „High Technologies. Business. Community“*, Borovetz, 12 – 15.03.2018.
9. **Benchewa, N., M. Tepavicharova.** (2016). Benchmarking opportunities to achieve organizational excellence. – In: *Scientific journal „Economics and finance“*, Science and practice, Thorpe-Bowker, Melbourne, Australia, 2016, pp. 38 – 41.
10. **Deros, B. M., S. M. Yusof, M. A. Salleh.** (2006). A benchmarking implementation framework for automotive manufacturing SMEs. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, No 4, pp. 396 – 430.
11. **Ellis, R. A., R. R. Moore.** (2006). Learning through benchmarking: Developing a relational prospective approach to benchmarking ICT in learning and teaching. – In: *Higher Education*, No 51, 2006, pp. 351 – 371.
12. **Kyrö, Paula, Juhani Kulmala.** (2004). The Roots and the Content of Benchmarking. [online]. <https://metodix.net/2014/05/19/kyro-the-roots-and-the-content-of-benchmarking/>.
13. **Nikolova-Alexieva, V., A. Teneva, P. Yordanova.** (2018). Survey of How Process Modeling Works in the Bulgarian Organizations. – In: *International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)*. [online]. doi.org/10.1109/hitech.2018.8566320.
14. **Ribeiro, L. M. M., J. A. S. Cabral.** (2006). A benchmarking methodology for metal casting industry. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, Nos 1/2, pp. 23 – 35.
15. **St-Pierre, J., S. Delisle.** (2006). An expert diagnosis system for the benchmarking of SMEs' performance. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, Nos 1/2, pp. 106 – 119.
16. **Stich, V., M. Weidemann, A. Sennheiser, K. Glaubitt, M. Schnetzler.** (2005). Performance Measurement. – In: *Virtual Organizations: Systems and Practices*. Ed. L. M. Cmarinha-Matos, H. Afsarmanesh, M. Ollus. Springer, Boston, USA, 2005.

17. **Trimble, D.** (2006). Benchmarking – Uncovering Best Practices and Learning from Others. [online]. [reviewed September 4, from BRP].

References

1. **Dimitrova, S.** (2010). The changing management environment and the new type of management skills and style. – In: *Business Secretary*, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, booklet 4, 2010, pp. 16 – 18. ISSN1310-9324.

2. **Dimitrova, S.** (2016). Manage Profile Model. – In: *Jubilee collection for the 90th anniversary of Prof. Toncho Trendafilov, DES, HSSE*, 2016, pp. 273 – 277. ISBN 978-619-7343-00-7.

3. **Kostov, D.** Quality management. Stara Zagora: Iskra-MI, 2007, 278 p. ISBN 978-954-9383-33-1.

4. **Kostov, D., E. Maslarova.** Economy, organization and management of the social sphere. Stara Zagora: Alfamarket, 2013, 264 p. ISBN 978-954-9443-03-5.

5. **Lyondey, A.** (2018). Challenges in the economic development of Bulgaria. – In: *Yearbook of HSSE*, Vol. XV, 2018, pp. 85 – 106. ISSN 2367-8798.

6. **Maslov, B., E. Belokorovin.** (2007). Benchmarking – is it profitable to learn from others? – In: *Quality of life technology*, 2007, Vol. 4, No. 2.

7. **Mihaylova, E. A.** Benchmarking Basics. Moscow: Yurista, 2002.

8. **Angelova, M., V. Nikolova-Alexieva.** (2018). Business Climate and Preconditions for Reviewing the Bulgarian Industry. – In: *International Scientific Conference „High Technologies. Business. Community“*, Borovetz, 12 – 15.03.2018.

9. **Bencheva, N., M. Tepavicharova.** (2016). Benchmarking opportunities to achieve organizational excellence. – In: *Scientific journal „Economics and finance“*, Science and practice, Thorpe-Bowker, Melbourne, Australia, 2016, pp. 38 – 41.

10. **Deros, B. M., S. M. Yusof, M. A. Salleh.** (2006). A benchmarking implementation framework for automotive manufacturing SMEs. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, No 4, pp. 396 – 430.

11. **Ellis, R. A., R. R. Moore.** (2006). Learning through benchmarking: Developing a relational prospective approach to benchmarking ICT in learning and teaching. – In: *Higher Education*, No 51, 2006, pp. 351 – 371.

12. **Kyrö, Paula, Juhani Kulmala.** (2004). The Roots and the Content of Benchmarking. [online]. <https://metodix.net/2014/05/19/kyro-the-roots-and-the-content-of-benchmarking/>.

13. **Nikolova-Alexieva, V., A. Teneva, P. Yordanova.** (2018). Survey of How Process Modeling Works in the Bulgarian Organizations. – In: *International Conference on High Technology for Sustainable Development (HiTech)*. [online]. doi.org/10.1109/hitech.2018.8566320.

14. **Ribeiro**, L. M. M., J. A. S. Cabral. (2006). A benchmarking methodology for metal casting industry. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, Nos 1/2, pp. 23 – 35.
15. **St-Pierre**, J., S. Delisle. (2006). An expert diagnosis system for the benchmarking of SMEs' performance. – In: *Benchmarking: An International Journal*, Vol. 13, 2006, Nos 1/2, pp. 106 – 119.
16. **Stich**, V., M. Weidemann, A. Sennheiser, K. Glaubitt, M. Schnetzler. (2005). Performance Measurement. – In: *Virtual Organizations: Systems and Practices*. Ed. L. M. Cmarinha-Matos, H. Afsarmanesh, M. Ollus. Springer, Boston, USA, 2005.
17. **Trimble**, D. (2006). Benchmarking – Uncovering Best Practices and Learning from Others. [online]. [reviewed September 4, from BRP].

**ВОЙНИТЕ В КОСОВО И ИЗТОЧНА УКРАИНА
И ДВОЙНИЯТ СТАНДАРТ ПРИ ОЦЕНКАТА НА ДВЕТЕ
СЪБИТИЯ ОТ МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ**

Петър НЕНКОВ*

**THE WARS IN KOSOVO AND EAST UKRAINE
AND DOUBLE STANDARD THE ASSESSMENT OF THE TWO
EVENTS OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY**

Abstract: *The war in Kosovo and the ensuing NATO aggression against Yugoslavia and the war in eastern Ukraine and the involvement of Russia in it are the first local war in Europe after World War II. They are characterized by brutality and ethnic cleansing, a gross violation of the Geneva Conventions and the UN Charter. Among them there are many points of contact, but the reaction of the international community is different for two events. On the one hand it supports the creation of an independent state Kosovo, which performs interference in the internal affairs of Serbia, On the other hand impose economic sanctions on Russia, because of the support of Donetsk and Lugansk separatist republics in Eastern Ukraine and the annexation of the Crimean peninsula.*

Key words: *the wars in Kosovo and East Ukraine, violation of international law and double standards in assessing both events from the international community*

* Авторът е доцент, доктор, преподавател във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

УВОД

Войната в Косово и последвалата агресия на НАТО над Югославия и войната в Източна Украйна и намеренията на Русия в нея се характеризират с жестокост и етническо прочистване, с грубо нарушаване на Женевските конвенции, Хартата за правата на човека и Устава на ООН. Между тези войни има различия, но и много допирни точки. Реакцията на международната общност обаче е различна за двете събития и е нагледен пример за двойния ѝ стандарт. От една страна, тя подкрепя създаването на независима държава Косово, акцентирайки върху правото на самоопределение на косовските албанци, с което грубо нарушава международното право, а от друга страна, извършва агресия без санкцията на Съвета за сигурност на ООН над бивша Югославия заради стремежа си да запази своето териториално единство. При почти аналогична ситуация тя игнорира правото на самоопределение на рускоговорящото население на Източна Украйна и Крим и налага икономически санкции на Русия заради подкрепата ѝ на двете сепаратистки републики в Източна Украйна и анексирането на Крим след извършения преврат в Киев.

ВОЙНАТА В КОСОВО

Населената предимно с албанци област Косово е присъединена към Сърбия след балканските войни през 1913 г. След кратък период (1939 – 1944 г.), през Втората световна война, когато голямата част от областта е в границите на Албания, Косово отново става част от Сърбия в рамките на комунистическа Югославия. През 1974 г. областта получава известна автономия. Масови демонстрации на албанците през 1981 г. настояват Косово да получи статут на равноправна република в Югославската федерация. Протестите са насилствено потушени, а през 1989 г. автономията на Косово е силно ограничена. През 1990 г. албанците организират непризнати от властите избори и новият косовски парламент приема конституция на Косово, в която обявява областта за суверенна република в състава на Югославия. По-късно албанците изграждат своя администрация. Тя е паралелна на поддържаната от сръбското правителство администрация и през 1992 г. е оглавена от Ибрахим Ругова. През септември 1991 г. неофициалното албанско

правителство провежда референдум, който подкрепя създаването на независимо Косово. Сръбското правителство се стреми чрез политика на икономически натиск и заселване на сърби от други части на бивша Югославия да промени етническата картина в Косово. Радикалните групи в областта засилват своето влияние и създават Армия за освобождение на Косово (АОК) [8]. Първоначално АОК организира изолирани нападения срещу сръбската полиция, но през 1997 г. значително разширява дейността си. През март 1998 г. АОК започва мащабни военни действия срещу сръбските сили, поставяйки началото на Косовската война, и до средата на годината поставя под свой контрол около половината от територията на Косово. През лятото сръбската армия започва широка контраофанзива, съпроводена с насилия, която предизвиква международна намеса в конфликта. Действията на югославските власти предизвикват бежанска вълна, като десетки хиляди албанци се отправят към границите с Албания и Република Македония. Опасявайки се от повторение на хуманитарната катастрофа от войната в Босна, правителствата на САЩ и някои западноевропейски държави оказват силен натиск върху Югославия, заплашвайки я с военна намеса в конфликта. В резултат на дипломатическия натиск е постигнато споразумение за прекратяване на огъня [5]. След сключването на примирието в Косово е изпратена мисия на ОССЕ, която да контролира неговото прилагане. САЩ предлагат план за решение на кризата, предвиждащ широка вътрешна автономия на Косово в рамките на Югославия и въвеждане в областта на войски на НАТО, които да гарантират реда и спазването на правата на всички общности, но той е отхвърлен от югославското правителство. На 6 февруари започват преговори между правителството на Югославия, албански представители и правителствата на САЩ, Великобритания, Франция, Германия, Италия и Русия, които завършват, без да се постигне споразумение. На 22 март югославските сили започват широка офанзива срещу АОК, последвана ден по-късно от намесата на НАТО във войната. Ударите на натовската авиация започват на 24 март 1999 г. и прекратяват на 11 юни 1999 г. Кодовото название на офанзивата е операция „Съюзна сила“, а в американския щаб тя е известна като операция „Благородна наковалня“. Официалната причина за бомбардировките е югославската операция „Подкова“, която цели етническо прочистване на Косово. Операцията на НАТО е извършена без съгласието на Общото съб-

рание на ООН. Бомбардировките водят до оттеглянето на югославските войски от Косово. По-късно е организиран Международен наказателен трибунал за бивша Югославия, който решава, че югославските сили за сигурност са отговорни за етническите чистки и потъпкването на човешките права на албанското население в Косово. Реално обаче етнически чистки провеждат и албанците след намесата на НАТО. След оттеглянето на югославската армия от Косово в областта влизат мироопазващите сили КФОР. Броят на загиналите сърби вследствие на въздушните удари на НАТО е около 3000 души. Броят на бежанците достига до 300 000. Бомбардировките унищожават до 20 % от жилищния фонд в много сръбски градове. Общите загуби, нанесени на промишлени и транспортни обекти, се оценяват на 1 млрд. долара. Непосредствено след края на Косовската война силите на Армията за освобождение на Косово са разоръжени. Областта е превърната в протекторат на ООН, управляван от специално създадена Временна администрация на ООН [8], но под нейния надзор продължават да функционират албанските институции, създадени през 90-те години. Въпреки присъствието на КФОР и администрацията на ООН на 17 март 2004 г. косоварите извършват погроми над сърбите, останали да живеят в областта, като убиват 19 и раняват 954 души. Няколко хиляди сърби са изгонени от своите домове. Изгорени и взривени са 800 сръбски дома, 35 православни храма и манастира. На 17 февруари 2008 г. Парламентът на Косово едностранно обявява създаването на независима Република Косово. Според Конституцията на Сърбия парламентът на тази област няма необходимите пълномощия за отделяне. От сръбска гледна точка Косово и Метохия и сега продължават да се водят автономна област на Сърбия. Оказаната подкрепа на Косово от Запада обаче попречва на възстановяването на териториалната цялост на Сърбия и установяването на конституционен строй на територията на Косово и Метохия. Така бе създаден любопитен прецедент, който грубо погазва международното право и поощрява сепаратистите да отцепват територии от независими и суверенни държави с подкрепата на САЩ и НАТО [12].

ВОЙНАТА В ИЗТОЧНА УКРАИНА

Войната в Източна Украйна започва през 2013 г., първоначално като серия от мирни акции в подкрепа на асоциирането на Ук-

райна към ЕС. През есента и зимата на 2013 г. напрежението ескалира. До този момент президентът на страната Янукович води колеблива политика, балансирайки между Русия, с която Украйна е свързана с дълбоки исторически, стопански и чисто човешки връзки, от една страна, и ЕС, към който украинците отправят надеждите си за по-добро бъдеще, от друга страна. Многолюдните протести в Киев са активно подкрепяни от Европа и САЩ. Напрежението на площадите се покачва и прераства във въоръжени кървави стълкновения между привържениците на Евромайдана и органите на реда. Задълбочилият се конфликт води до пряката намеса на ЕС, който посредничи между опозицията и президента Янукович за подписването на 21 февруари 2014 г. на „Съглашение за регулиране на политическата криза в Украйна“. Споразумението е нарушено часове след подписването му. Президентът Янукович изтегля органите на реда и напуска Киев, а по-късно и страната, докато въоръжената опозиция завзема правителствените учреждения в Киев и в редица областни центрове [3]. Антиправителствените акции са особено ожесточени и масови в западните части на страната, като повсеместно са съпроводени с насилие. Радикални националистически формирования искат да ограничат ползването на руския език, който масово е разпространен в Украйна. На този фон източните провинции се обявяват срещу смяната на властта и в тях също започват да се провеждат масови демонстрации. В Донецк и Луганск се обявяват автономни републики. Оформя се противопоставяне на проруски области, граничещи непосредствено с Русия, които отказват да признаят новата власт в Киев, която не приема неподчинението и изпраща редовна войска, за да потуши бунта им [9].

Въоръженият сблъсък се превръща във война. И двете воюващи страни използват тежко въоръжение, включително танкове и артилерия. Според ООН в доклада на Върховния комисар по правата на човека се обявява, че към декември 2016 г. общият брой на жертвите на конфликта достига 9758 убити, с повече от 22 хиляди ранени. Киевската хунта провежда война на геноцид срещу мирното население на Украйна [24].

През септември 2014 г. се подписва протокол за спиране на огъня, който има кратковременен ефект, и конфликтът се разгаря отново. Няколко месеца по-късно се провежда нова среща на най-високо ниво с ръководителите на Франция, Германия, Русия и Украйна и представители на Луганската народна република и Донец-

ката народна република, на която се подписват Минските споразумения, които стават основа за бъдещото мирно разрешаване на конфликта. Въпреки споразуменията нарушенията им и от двете страни са многобройни, като бойните действия продължават с променлива интензивност. Отделен епизод на противопоставянето е присъединяването на Крим към Русия през пролетта на 2014 г. Пред лицето на насилието в Украйна там също се надига съпротивително движение на проруските сили. Много важно обстоятелство е фактът, че Крим има статут на автономна република със самостоятелен парламент и правителство в състава на Украйна. Това позволява парламентът на Крим да вземе решение, съобразено с конституцията, за провеждане на референдум за отделяне на Крим от Украйна. Референдумът се провежда на 16 март 2014 г. и бива подкрепен от 96,77 % от населението. Важен факт е, че присъединяването на Крим към Русия протича безкръвно, без дори един изстрел, въпреки наличието на части на въоръжените сили на Украйна [22].

ДВОЙНИЯТ СТАНДАРТ ПРИ ОЦЕНКАТА НА ДВЕТЕ СЪБИТИЯ ОТ МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩНОСТ

ПРЕДСТАВЛЯВА ЛИ ВОЙНАТА НА НАТО СРЕЩУ ЮГОСЛАВИЯ НАРУШЕНИЕ НА МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО?

Чл. 2/4/ от Устава на ООН постановява, че „страните трябва да се въздържат в международните отношения от заплахата или употреба на сила срещу териториалната цялост на друга страна“. Проблемът е там, че този член е нарушаван много пъти и най-често от онези, които следва да го пазят – постоянните членки на Съвета за сигурност. При това те го правят най-безпроблемно, защото имат ядрено оръжие и защото винаги могат да наложат вето на евентуална осъдителна резолюция впоследствие. Уставът на ООН допуска две изключения на забраната за употреба на сила – налагането на военни санкции от ООН при „запахата за мира или акт на агресия“ (чл. 42) и „правото на самоотбрана при въоръжено нападение“ (чл. 51). И двете обаче са невалидни в Югославия, след като няма резолюция на Съвета за сигурност, нито има нападната страна на НАТО – чл. 5. Според редица западни политолози ударите на НАТО над бивша Югославия са законни, въпреки че няма санкция

за тяхното извършване от Съвета за сигурност на ООН. В подкрепа на своята теза те привеждат следните аргументи [23]:

1. Уставът на ООН в чл. 1/1/ постановява, че най-важна цел на ООН е „запазването на международния мир и сигурност чрез приемане на колективни мерки за премахване на заплахи за мира и актове на агресия“. Ситуацията в Косово е призната за заплаха за мира с Резолюция 1199 на Съвета за сигурност. Според западните експерти е спорно дали операцията на НАТО в Югославия е извън устава на ООН. Като аргумент те сочат опита на Русия да представи акцията на НАТО за противоуставна на ООН, който бе отхвърлен от Съвета за сигурност с 12 на 3 гласа.

2. Уставът на ООН е стожерът, но не и цялото международно право. То обхваща и други конвенции. През 1948 г. е приета Конвенцията по геноцида, която не само позволява, но и задължава държавите – членки по конвенцията, да предотвратят действия, възнамеряващи да „унищожат цялостно или отчасти национална, етническа, расова или религиозна група“. Историята многократно е оправдавала хуманитарни интервенции, чиято цел е спасяването на живота на хората, независимо дали е санкционирана от Съвета за сигурност на ООН или не. Може обаче да се поспори дали действията на Белград по отношение на Косово са етническо прочистване на албанците от областта, или стремеж на югославските власти да защитят конституцията си и териториалната цялост на страната [23].

3. Югославия се позовава на своя суверенитет над Косово, но такъв вече не съществува, защото режимът в Белград е унищожил и прогонил населението в Косово. Според западните експерти Югославия не е пълноправна държава – членка на ООН, поради разпадането си и нежеланието на Белград да поиска формално ново приемане в ООН според изискването на Резолюция 777 на Съвета за сигурност. Като непризнат субект на международното право Югославия не притежава де юре и териториална цялост. Операцията на НАТО е насочена не срещу сръбския народ, а срещу военните обекти в Сърбия, които са инструменти за престъпления срещу албанското население.

Тези твърдения [18] обаче за мен са пълен парадокс. Ако е така, как НАТО ще обясни бомбардирането на цивилни сгради и избитите вследствие на въздушните удари над 3000 мирни жители?

4. Албанците в Косово имат право на национално малцинство и самоопределение (при сходни обстоятелства обаче западните

експерти не признават правото на рускоговорящото население в Източна Украйна и Крим на самоопределение!?) [23].

Според тях властта в Белград отказва да даде на косоварите подобен статут и това става причина за появата на Армията за освобождаване на Косово и последвалата интервенция на НАТО. Появата на опълченците в Луганската и Донецката сепаратистка република обаче е заклеймено от Запада като груба намеса във вътрешните работи на Украйна!?

Според Майкъл Уолцър – автор на книгата „Законни войни“, правото на употреба на сила не е достатъчно, защото следва да се спазва и международното право. Съобразени ли са ударите на НАТО с Хагските и Женевските конвенции за правилата на водене на война? Неточните попадения на някои натовски пилоти по граждански обекти, причинили много жертви сред цивилното население, поставиха остро този въпрос. Те обаче бяха представени пред международната общественост като „случайни грешки“ на ВВС на Алианса [5].

КОСОВО И МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО

Войната в бивша Югославия и създаването на независима държава Косово раздели Великите сили на две. От една страна, Западът начело със САЩ даде своята безрезервна подкрепа на тази квазидържава в Западните Балкани. От друга страна, Русия и Китай се противопоставиха решително на това и де факто те се превърнаха в най-ревностни поддръжници на международното право [21]. Това грубо нарушение на международното право не е уникално, защото САЩ и скалъпената им коалиция нахлуха в Ирак през 2003 г. по подобен сценарий, отново без резолюция на Съвета за сигурност. Във всеки от тези случаи оправданието на САЩ за заобикалянето, а в крайна сметка и за игнорирането, на ООН като световна миротворческа организация бе конкретната ситуация в тези две държави, а именно преследването на етническите албанци в Косово и заплахата от диктатора Саддам Хюсеин за света и собствения му народ. Такова оправдание би било основателно, ако се прилагаше към всички подобни случаи, но, за съжаление, това не се прави. Много от диктаторите в различни точки на света се ползват с протекцията на САЩ, защото плащат баснословни суми за доставка на оръжия и бойна техника от военнопромишления им комплекс, с които зап-

лашват мира извън своите граници. Следващите стъпки на правителството в Косово потвърдиха опасенията на някои политически наблюдатели, че то не ще зачита мнението на международната общественост и ще нарушава международното право дори с риск да бъде разпалена нова война със Сърбия. Това най-ярко бе изразено в трансформиране от правителството в Прищина на косовските сили за сигурност в редовна армия. Резонен е въпросът коя международна организация им е разрешила това деяние и в кой документ е записано, че имат право на редовна армия [18].

ВОЙНАТА В ИЗТОЧНА УКРАИНА И РЕАКЦИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОБЩЕСТВЕНОСТ, ИЗРАЗЯВАЩА СЕ В НАЛАГАНЕ НА САНКЦИИ СРЕЩУ РУСИЯ

От март 2014 г. ЕС започна да налага ограничителни мерки срещу Русия. Мерките бяха приети в отговор на незаконното анексиране на Крим и умишленото дестабилизиране на Украйна. ЕС налага различни видове ограничителни мерки: дипломатически мерки, индивидуални ограничителни мерки, замразяване на активи и ограничаване на пътуванията, ограничения за икономическите отношения с Крим и Севастопол, икономически санкции, ограничения за икономическото сътрудничество [20].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От така направения анализ на войните в Косово и Източна Украйна се налага изводът, че международната общност под диктовката на САЩ очевадно прилага двоен стандарт при оценяването на две сходни събития, при които е нарушено международното право. Вследствие на това ЕС, НАТО и САЩ реагираха по-различен начин към държавите, замесени в тези две войни. В нарушение на международното право те подкрепиха албанските сепаратисти в Косово да нарушат териториалната цялост на Югославия и да създадат своя независима държава. В същото време предприеха икономически санкции срещу Югославия, която обвиниха в агресия, геноцид и потъпкване на човешките права на албанското население в Косово. Военнополитическият блок НАТО извърши агресия над нея без разрешение на Съвета за сигурност на ООН. Вината на правителството на Слободан Милошевич бе, че искаше да защити

териториалната цялост на своята държава и да се противопостави на отцепването на Косово от нейната територия. При нападенията на авиацията на НАТО бяха убити и осакатени 3000 невинни югославски граждани. И до ден днешен няма извинение, нито изплащане на парични обезщетения на близките на загиналите. Реакцията на ЕС, НАТО и САЩ към участниците във войната в Източна Украйна също е много странна. От една страна, те подкрепят морално и материално профашистката хунта в Украйна, заграбила по насилствен начин властта в Киев, и си затварят очите пред многобройните и жестоки престъпления спрямо местното население. От друга страна, те наложиха икономически санкции на Русия заради подкрепата ѝ на двете проруски сепаратистки републики в Луганск и Донецк и анексирането на Кримския полуостров. Западът не се съобрази с факта, че Крим като автономна област в Украйна има свое правителство и парламент, които организираха референдум дали Крим да остане в украинската държава, или да премине към Руската федерация. На допитването до народа над 96 % от населението категорично изразиха своята подкрепа за присъединяване към Русия. Въпреки това натискът срещу Русия продължава [22]. НАТО трупа оръжие и строи военни бази около границите на Руската федерация, а бойните му кораби кръстосват водите на Черно море. До разпалването на Трета световна война има само една крачка и дано здравият разум на политиките надделее над агресивната риторика и начин на мислене на войнолюбците. От така направения анализ се налага още един очебиен извод: че човечеството нищо старо не е забравило и нищо ново не е научило въпреки двете световни войни, огромните разрушения и десетките милиони жертви в тях.

Литература

1. **Алипиев, И.** Изменение в средата за сигурност и прилаганите нови форми, методи и средства за противоборство. Хибридна война. София, 2015.
2. **Бекярова, Н.** Регионализъм. Регионална сигурност. София, 2005.
3. **Войната** в Източна Украйна е по-разрушителна, отколкото преди. [онлайн]. [прегледан 12.04.2018]. <https://clubz.bg/66523-vojnata-iztochna-ukrajna-e-po-razrushitelna-otkolkoto>.
4. **Войната** в Източна Украйна – четвърта година без изгледи за мир. [онлайн]. <https://www.dnes.bg/comments.php?id=338040&action=login>.
5. **Войната** за Косово така и не завърши. [онлайн]. old.segabg.com/article.php?id=212626.

6. **Декларация** за независимост на Косово (2008). – В: *Уикипедия*. [онлайн]. [https://bg.wikipedia.org/wiki/Декларация_за_независимост_на_Косово_\(2008\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Декларация_за_независимост_на_Косово_(2008)).

7. **Енев**, Е., П. Маринов. Операции за поддържане на международния мир и сигурност. София, 2014.

8. **Енчев**, В. Югославия – последната балканска империя. София, 2005.

9. **Забравената** война в Източна Украйна. [онлайн]. [прегледан 15.11.2018]. https://www.webcafe.bg/Zabravenata_voyna_v_Iztochna_Ukrayna.

10. **„Замразеният“** конфликт в Източна Украйна ескалира. [онлайн]. [прегледан 3.02.2017]. <https://www.investor.bg/.../zamrazeniiat-konflikt-v-iztochna-ukraina-i-kiev-i-moskva>.

11. **Иванджийски**, Кр. Това е война САЩ – Русия, а не Украйна – Русия. Перспективите на военния сценарий. [онлайн]. [посетен 2014]. <https://strogosekretno.com/>.

12. **Иванова**, Й. Независимостта на Косово – в съответствие с международното право, и ролята на България за нейното утвърждаване. София, 25 септември 2018.

13. **Изказване** на министър-председателя Иван Костов пред Народното събрание. Народно събрание на Република България, 25 март 1999.

14. **Костов**, Д. Геоикономика и сигурност. Пловдив: КИА, 2014. ISBN 978-619-90178-5-2.

15. **Лилов**, Гр. Зад фасадата. София, 2013.

16. **Мете**, Серж. История на албанците. София, 2007.

17. **Нации** и държави в Югоизточна Европа. Солун, 2009.

18. **Независимостта** на Косово не нарушава международното право. [онлайн]. [прегледан 22.07.2010]. <https://www.vesti.bg>.

19. **Обявяването** на независимостта на Косово превърна Русия в основен защитник на международното право в ООН. [онлайн]. [прегледан 20.02.2008]. <https://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/02/20/461260/>.

20. **Ограничителни** мерки на ЕС в отговор на кризата в Украйна. [онлайн]. <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.

21. **Представява** ли войната на НАТО срещу Югославия нарушение на международното право. [онлайн]. https://www.capital.bg/.../249953_predstavliava_li_voinata_na_nato_sreshtu_jugoslaviia...

22. **Русия** откри трети фронт във войната с Украйна. – В: *News.bg*. [онлайн]. [посетен 26.11.2018]. <https://news.bg/world/rusiya-otkri-treti-front-vav-voynata-s-ukrayna.html>.

23. **Устав** на ООН. [онлайн]. <http://www.un.org>.

24. **Хронология** на хаоса в Украйна. – В: *Новини* и анализи от Европа. [онлайн]. [посетен 6.05.2014]. <https://www.dw.com/bg/хронология-на-хаоса-в-украйна/a-17614372>.

References

1. **Alipiev**, I. Changes in the security environment and applied new forms, methods and means of countering. Hybrid war. Sofia, 2015.
2. **Bekyarova**, N. Regionalism. Regional Security. Sofia, 2005.
3. **The** war in Eastern Ukraine is more destructive than before. [online]. [reviewed 12.04.2018]. https://clubz.bg/66523-vojnata_iztochna_ukrajna_e_po_razrushitelna_otkolkoto.
4. **The** war in Eastern Ukraine – the fourth year without prospect of peace. [online]. <https://www.dnes.bg/comments.php?id=338040&action=login>.
5. **The** war on Kosovo has never ended. [online]. old.segabg.com/article.php?id=212626.
6. **Declaration** of Independence of Kosovo (2008). – In: Wikipedia. [online]. [https://bg.wikipedia.org/wiki/Декларация_за_независимост_на_Косово_\(2008\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/Декларация_за_независимост_на_Косово_(2008)).
7. **Enev**, E., P. Marinov. Operations for the maintenance of international peace and security. Sofia, 2014.
8. **Enchev**, V. Yugoslavia – the last Balkan Empire. Sofia, 2005.
9. **The** Forgotten War in Eastern Ukraine. [online]. [reviewed 15.11.2018]. https://www.webcafe.bg/Zabravenata_voyna_v_Iztochna_Ukrayna.
10. „**The** frozen“ conflict in eastern Ukraine is escalating. [online]. [reviewed 3.02.2017]. <https://www.investor.bg/.../zamrazeniat-konflikt-v-iztochna-ukraina-i-kiev-i-moskva>.
11. **Ivandzhiiski**, Kr. This is a US-Russia war, not a Ukraine-Russia. The prospects of the military scenario. [online]. [reviewed 2014]. <https://strogosekretno.com/>.
12. **Ivanova**, Y. Kosovo's independence – in line with international law, and Bulgaria's role in asserting it. Sofia, 25 September 2018.
13. **Speech** by Prime Minister Ivan Kostov before the National Assembly. National Assembly of the Republic of Bulgaria, 25 March 1999.
14. **Kostov**, D. GeoEconomy and security. Plovdiv: CEA, 2014. ISBN 978-619-90178-5-2.
15. **Lilov**, Gr. Behind the facade. Sofia, 2013.
16. **Métais**, Serge. History of the Albanians. Sofia, 2007.
17. **Nations** and countries in Southeast Europe. Thessaloniki, 2009.
18. **Kosovo's** independence does not violate international law. [online]. [reviewed 22.07.2010]. <https://www.vesti.bg>.
19. **Announcing** Kosovo's independence has made Russia a major advocate of international law at the UN. [online]. [reviewed 20.02.2008]. <https://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/02/20/461260/>.
20. **EU** restrictive measures in response to the crisis in Ukraine. [online]. <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/sanctions/ukraine-crisis/>.

21. **Is** the NATO war against Yugoslavia a violation of international law. [online]. https://www.capital.bg/.../249953_predstavliava_li_voinata_na_nato_sreshtu_jugoslaviia...

22. **Russia** opened a third front in the war with Ukraine. – In: *News.bg*. [online]. [reviewed 26.11.2018]. <https://news.bg/world/rusiya-otkri-treti-front-vav-voynata-s-ukrayna.html>.

23. **UN** Charter. [online]. <http://www.un.org>.

24. **Chronology** of Chaos in Ukraine. – In: *News and analyzes from Europe*. [online]. [reviewed 6.05.2014]. <https://www.dw.com/bg/хронология-на-хаоса-в-украйна/a-17614372>.

ПРАВАТА НА ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ КАТО ПРОЯВЛЕНИЕ НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Милорад ЙОРДАНОВ*

THE RIGHTS OF CRIME VICTIMS AS A MANIFESTATION OF HUMAN RIGHTS

Abstract: *In the article, senior lecturer Yordanov analyzes the protection of the rights of crime victims by the police authorities. The injured person is not always aware of what rights and means he has when a crime has been committed to him in order to be able to defend himself fully. The rights of the victim of crime are part of human rights. This means that their rights must be seen in the context of the characteristics of human rights, therefore the fundamental characteristics of human rights also manifest in the rights of victims of crime.*

Key words: *crime victims, lawfulness, human rights, police authorities*

ВЪВЕДЕНИЕ

Същността и защитата на правата на човека се обсъждат в международен и във вътрешноправен аспект. Международните мониторингови механизми за спазване на човешките права придобиват все повече авторитет. Правораздавателната компетентност на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург се опре-

* Авторът е доктор, старши преподавател в Академията на МВР – София.

деля като уникална в международното право. След Договора от Лисабон основните права получават своето специално място в първичното право на Европейския съюз (ЕС). Хартата на основните права на ЕС придобива юридическа сила и представлява продължение именно на европейската правна традиция в тази област. В правната система на ЕС трайно се налага понятието „основни права“.¹

Сплашването чрез насилие има за цел да създаде хаос, национална нестабилност и общо чувство на несигурност сред обикновените граждани и обществото. Състоянието на несигурност става непоносимо във времето, общественото недоволство се повишава и пряко е насочено към държавните органи, които не могат да осигурят необходимата защита на населението.² Защитата на пострадалите от престъпления е актуален общественно-политически и юридически проблем в съвременната правова държава. В научни дискусии и в практиката на правоприлагащите органи все по-често се отбелязва, че правните системи на държавите – членки на Европейския съюз, не са в достатъчна степен развити по отношение на защитата на пострадалите от престъпления. Прилагането на принципа на равнопоставеност пред закона и универсалният характер на основните права на гражданите налагат изграждането и функционирането на цялостен, институционално обезпечен от държавата механизъм за защита на пострадалите от престъпления.

ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ПОСТРАДАЛИТЕ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Терминът „права на човека“ се използва в *абсолютен* смисъл.³ Той се отнася до човека независимо от контекста и особеностите на конкретния случай, докато изразът „основни права“ е отворен и гъвкав. Основните права, освен идеята за човешката при-

¹ **Чернева**, Б. Понятие за основни права на гражданите. Една европейска правна традиция. София, 2011, с. 8.

² **Савов**, И. Един поглед върху противодействието на хибридните заплахи в Европейския съюз. – В: *Международна конференция „Асиметрични заплахи, хибридни войни и влиянието им върху националната сигурност“*, Нов български университет, София, март 2018 г., с. 179 – 185.

³ За абсолютния смисъл, в който се разглеждат правата на човека, вж.: **Неновски**, Н. Права на човека. Общотеоретични въпроси. Второ допълнено издание. София, 1994, с. 99.

рода, изразяват принципа на равнопоставеност пред закона и принципа на правова държава.

От друга страна терминът „права на човека“ се използва в „чисто“ юридически смисъл. Достатъчно е да се споменат няколко международни акта в областта на защитата на правата на човека, за да се уверим в това. Например тази терминология използват Всеобщата декларация за правата на човека (ВДПЧ) на Организацията на обединените нации (ООН) от 1948 г. и ЕКПЧ, приета от Съвета на Европа през 1950 г. В международното право се поставя акцент върху защитата на правата на човека.

Правата на човека се определят като права, произтичащи от естественото право и съществуващи извън и независимо от позитивното право. Законодателят има задължение да ги признае и гарантира. В *юридически смисъл* правата на човека се определят като правен механизъм, който очертава правната сфера на личността, в която държавата не може да се намесва. Тук могат да бъдат очертани две тенденции на развитие на понятието – международноправна и вътрешноправна. В международното право правата на човека се появяват след Втората световна война. Движението за правата на човека продължава традицията на класическата философия за естествените права. Определението „естествени“ се заменя с определението „човешки“. Усилията се насочват към защитата на правата. Дилемата за същността на естествените права и проблемът за изграждането на каталог от вечни и неизменни права остават на заден план. В международното право се създава и развива универсалната система за защита на правата на човека, както и редица регионални системи за защита – европейска, американска, африканска.⁴

Всеобщият характер на правата на човека се гарантира от универсални международни стандарти, от договори и инструменти, третиращи специфични аспекти на защитата на правата на човека, като например правата на пострадалите от престъпления. Основната цел на правата на човека е да предотвратят злоупотреба с властта от страна на държавата. Международните стандарти за правата на човека са предназначени да гарантират, че хората няма да станат жертви, а също да им осигурят защита, подпомагане и компенсация в случай, че са пострадали. Всяко лице от момента на раждане придобива обем от права, присъщи на всяко човешко същество (естест-

⁴ Чернева, Б. Понятие... Цит. съч., с. 20.

вени права), наричани „права на човека“, които всъщност представляват глобална, общочовешка ценност и по природа принадлежат на всички хора, на цялата човешка общност без изключения.

В съвременните конституции на европейските държави терминът „права на човека“ се използва по-рядко в сравнение с термина „основни права“, когато се институционализира конституционният статут на гражданите.⁵ По този начин терминът „основни права“ се е наложил като „събирателен“ юридически термин за всички конституционни права на гражданите. Той съответства на онези права, които стоят в основата на правния ред, и поради тази причина те имат конституционен характер. Днес повечето конституции съдържат подробен каталог на основните права. В конституционното право се поставя знак за равенство между основни и конституционни права на гражданите.⁶

Във вътрешното право понятието „права на човека“ се свързва с близките понятия „права на гражданина“ и „права на личността“. В българската теория на правото заслуга на Н. Неновски е разглеждането на посочените понятия и съотношенията между тях. Според него „понятието „права на човека“ изразява универсалната ценност на човека (проявяваща се специфично, персонално в личността на отделния индивид) без оглед на гражданството му“⁷. Съответно правата на гражданина „са юридически признати от дадена държава права на нейните граждани“. Според Неновски във вътрешноправен аспект „граждански права“ е юридическото понятие на „права на човека“.

Универсалният и абсолютният характер на естествените права получават специфично проявление в правото. Основният характер на правата на пострадалите от престъпления се изразява в тяхната *универсалност*. Естествените права са ценност, която правото отразява като основна по специфичен начин. Те се превръщат в основни права, притежаващи функционалната същност на правни принципи. Универсалният характер на правата на пострадалите предопределя мястото на тяхната правна институционализация. Те се отразяват на йерархично ниво в конституционните норми. По този начин основ-

⁵ Подробно за конституционния статут на гражданите вж.: **Танчев, Е.** Въведение в конституционното право. Част първа. София, 2003, с. 368 – 397.

⁶ **Чернева, Б.** Понятие... Цит. съч., с. 14.

⁷ **Неновски, Н.** Права на човека и права на гражданина. Към въпроса за съдържанието на понятията. – В: *Правна мисъл*, 1993, № 3, с. 99.

ните права придобиват конституционен характер. Те стоят в основата на правна система и това „обогаत्या“ техния основен характер.

Основният характер на правата на пострадалите от престъпления се изразява и в тяхната същност на *абсолютни права*.⁸ Абсолютният характер на основните права на пострадалите се проявява в способността им да пораждаат производни субективни права и задължения и в правния принцип за неотнимаемост на правата. Както се отбелязва в правната наука, абсолютните субективни права се реализират самостоятелно, без съдействието на насрещен правен субект. Тяхното съдържание се реализира от титуляря на правото чрез правни връзки.⁹ Абсолютният характер на основните права на пострадалите от престъпления е причина за възникването и развитието на система от задължения за държавата. Публичната власт е длъжна не само да се въздържа от нарушаване на права, но и да предприема активни действия за създаване на условия за реализиране на правата. Държавата притежава както отрицателни, така и положителни задължения.

Основният източник на норми, защитаващи основните права и свободи на човека, в т.ч. и на пострадалите от престъпления, на национално ниво е *Конституцията на Република България*.¹⁰ Основният закон още в преамбюла си провъзгласява основополагащия *принцип за правата на човека*. В глава втора, озаглавена „Основни права и задължения на гражданите“, са посочени правата, които са адресирани до гражданите. Конституцията разширява каталога на основните права и свободи на гражданина. Това всъщност са права на човека. Съдържанието и обхватът на каталога на правата на човека и техните гаранции са мерило за свободата на обществото. Докато каталогът на правата на човека е универсален и общопризнат, то каталогът на правата на гражданина в отделните държави е различен.

Всяко престъпление се отразява на лицата, които са пряко или косвено засегнати от него, както и на обществото като цяло. Водещ принцип при защитата на правата на пострадалите граждани е те да бъдат третирани с уважение при всички контакти с полицейските органи. Освен това трябва да се отчита и наличието на непреки жертви, като например членове на семейството и лица на

⁸ Подробно за класификацията на субективните права на абсолютни и относителни вж.: **Колев, Т.** Правни отношения и правни връзки. Благоевград, 1997, с. 113 – 121.

⁹ **Чернева, Б.** Понятие... Цит. съч., с. 54.

¹⁰ Обн. *ДВ*, бр. 56 от 13.07.1991 г.

пряка издръжка на пострадалия. Поставя се въпросът трябва ли тези лица да бъдат признати за пострадали, тъй като в известна степен последиците от престъплението засягат и тях.

Направени са редица опити за установяване и извеждане на правата на пострадалите с цел създаване на правни механизми за тяхната защита. На тази основа е приложен научен критерий за теоретично обосноваване на правата на пострадалите – предмет на полицейска защита. Те са изведени в логическа последователност с оглед на организацията на дейността на полицията с пострадали лица.

ПРАВА ОТ ПРИНЦИПЕН ХАРАКТЕР

• *Право на подкрепа и защита на лицето като пострадал за целия период на досег с полицейските органи*

Подкрепата следва да се осигури от момента, в който компетентните органи са осведомени относно пострадалото лице, по време на цялото производство, както и в рамките на подходящ срок след приключването му, в съответствие с нуждите на пострадалия. Лицата, които са претърпели значителни вреди поради тежестта на престъплението, биха могли да поискат специализирани услуги за подкрепа. Подходящата и навременна подкрепа е изключително важна за оказване на помощ на пострадалите от престъпления да превъзмогнат емоционалните, практическите, административните и юридическите пречки и да се възстановят. Важно е да се отбележи, че подкрепата следва да бъде оказвана веднага след като престъплението е факт, като пострадалите могат да се нуждаят от спешна медицинска помощ и подкрепа. Подкрепата, независимо от това дали е правна, емоционална, психологическа или практическа, често е необходима и от значение за пострадалите лица.

Това право на пострадалите е в центъра на цялостната защита на правата на човека и е признак и характеристика на всяко справедливо общество. То изисква да се създадат условия, при които няма опасност за живота и здравето на пострадалия и той е защитен.

• *Право на етично поведение и уважение от страна на полицейския служител*

За голяма част от хората да бъдат пострадали от престъпление е първият им досег с полицейските служители и той може да формира цялостното им отношение и поведение спрямо тях. Пост-

радалите лица очакват да бъдат признати за такива, към тях да има етично и професионално отношение от страна на полицейските органи. Човешкото достойнство на хората е основно право, което стои в центъра на нашата представа за справедливо общество и в основата на подобаващото отношение към пострадалите. В допълнение полицейските служители трябва да са наясно, че обществото се състои от граждани с индивидуални нужди, като уязвимите групи в обществото се нуждаят от допълнително внимание и помощ.

Това право на пострадалите изисква полицейските служители да изпълняват своите служебни задължения, спазвайки принципите на безпристрастност и недискриминация. Тези принципи предполагат, че полицейските органи не трябва да заемат позиция по въпроса за вината. Те трябва да се въздържат от всяка дейност извън полицейската, която би могла да въздейства с пристрастно изпълнение на полицейските им задължения.

- *Право на пострадалото лице да разбира и да бъде разбирано*

Полицейските служители предприемат подходящи мерки, за да съдействат на пострадалите да разбират и да бъдат разбирани при първия досег и по време на всички по-нататъшни контакти с компетентните органи. Важно е да се отбележи, че комуникацията с пострадалите трябва да се извършва на достъпен език, устно или писмено. При нея следва да се отчитат индивидуалните характеристики на пострадалото лице, включително евентуалните увреждания, които могат да засегнат способността то да разбира или да бъде разбирано. Освен ако това не противоречи на интересите на пострадалия или не пречи на хода на производството, те могат да бъдат придружавани от избрано от тях лице, когато поради последиците от престъплението пострадалият се нуждае от съдействие, за да разбира или да бъде разбиран.

ПРАВО НА ЗАЩИТА НА ЖИВОТА И ЗДРАВЕТО НА ПОСТРАДАЛОТО ЛИЦЕ

- *Право на спешна медицинска помощ при необходимост*

Полицейският служител трябва да запознае пострадалия с правото му на медицински преглед с оглед на здравословното му състояние. Всеки български гражданин има право на достъпна медицинска помощ и на здравно осигуряване. Държавата организира и финансира система за оказване на медицинска помощ при спеш-

ни състояния.¹¹ На пациента¹² се оказва здравна помощ независимо от неговата възраст, пол, произход, език, национална, расова или политическа принадлежност, образование, убеждения, културно равнище, сексуална ориентация, лично, обществено или материално положение, увреждане и вид и причина на заболяването.¹³

- *Право на недопускане на вторична виктимизация*

По време на полицейската проверка на сигнала за извършено престъпление някои пострадали са особено изложени на риск от вторично и повторно виктимизиране. Възможно е този риск да произтича от личните особености на пострадалия, от вида или характера на престъплението или от обстоятелствата, при които е извършено. Пострадалите трябва да бъдат защитени, за да се предотврати друго престъпление или сплашване от страна на извършителя спрямо тях. По време на работата по конкретния случай полицейските служители трябва да сведат до минимум контактите между извършителя и пострадалия. Лицата трябва да бъдат уведомени от полицейските органи без ненужно забавяне за освобождаването или бягството на задържано лице, срещу което е възбудено наказателно преследване или което е осъдено за престъпления, които ги засягат.

ПРАВО НА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ОТ СТРАНА НА ПОЛИЦЕЙСКИЯ ОРГАН

За да защитят пълноценно правата си, пострадалите от престъпления трябва да разполагат с информация,¹⁴ предоставена от полицейския орган по определен ред.

¹¹ Спешно състояние е остро или внезапно възникнала промяна в здравето на човека, която изисква незабавна медицинска помощ.

¹² **Закон** за здравето. – Обн. **ДВ**, бр. 70 от 10.08.2004 г., в сила от 1.01.2005 г., чл. 84. (1) Пациент е всяко лице, което е потърсило или на което се оказва медицинска помощ.

¹³ Съгласно Закона за здравното осигуряване за всяко посещение при лекаря или при лекаря по дентална медицина, както и за всеки ден болнично лечение, но не повече от 10 дни годишно, лицата заплащат на лекаря, на лекаря по дентална медицина или на лечебното заведение суми, определени с постановление на Министерския съвет. Съгласно чл. 37, ал. 4 от заплащане на сумите се освобождават лица, сред които са задържаните под стража лица, задържани на основание на чл. 72 от ЗМВР, задържани на основание на чл. 125, ал. 1 от Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ или лишени от свобода и др.

¹⁴ **Директива** 2012/29/ЕС въвежда понятието „информирано решение“ – това е решение на пострадалия дали да участва в производството, да поиска

- *Право на информация за достъп до правна помощ*

Чрез това право пострадалото лице може да получи компетентна юридическа консултация от специалист относно възможностите и правата, които то има в наказателния процес. Най-общо това право включва още и осигуряване на ефективна правна помощ на всеки, чиито права и законни интереси са нарушени. Преди всичко трябва да отбележим, че съгласно Закона за правната помощ (ЗПП) безплатна правна помощ се предоставя на пострадали от домашно или сексуално насилие или от трафик на хора, които не разполагат със средства и желаят да ползват адвокатска защита.¹⁵ Съгласно ЗПП тези категории пострадали лица могат да ползват правна помощ на етап „консултация ...с оглед завеждане на дело“, което означава от момента на подаване на жалба или от образуване на производството, когато компетентните органи имат достатъчно данни за извършено престъпление.¹⁶

- *Право на информация за възможностите да ползва помощта на преводач или тълковник*

Пострадалите лица, които желаят да подадат сигнал за извършено престъпление и които не разбират или не говорят езика на компетентния полицейски орган, трябва да имат възможност да подадат жалбата на език, който разбират. Трябва да получат необходимата езикова помощ, а също така и безплатен превод на пис-

преразглеждане на решението да не се провежда наказателно преследване и затова пострадалият се нуждае от предварителна и достатъчна информация, предадена му на достъпен език, относно ходовете, които той може да предприеме.
¹⁵ Чл. 22, ал. 1, т. 7 от Закона за правната помощ. – Обн. *ДВ*, бр. 79 от 4.10.2005 г., с посл. изм.и доп.

От 1 септември 2013 г. Националното бюро за правна помощ стартира специален пилотен проект за предоставяне на първична правна помощ – юридическа консултация и обработка на документи. Бюрото откри два центъра за първична правна помощ във Видин и Сливен за социално уязвими групи. Тези центрове имат собствени критерии за допустимост, които ще са по-широки и гъвкави от тези, описани в Закона за правната помощ. От клиентите няма да се изискват доказателства за финансовото положение, а само обикновена декларация за доход. Проектът не включва процесуално представителство пред разследващи органи и в съдебна зала.

¹⁶ Националното бюро за правна помощ е разкрило национална телефонна линия за правна помощ и два центъра за правна помощ във Видин и Сливен. Националният телефон за правна помощ представлява гореща телефонна линия с национално покритие, на която всеки гражданин може да получи безплатен правен съвет от опитни адвокати по гражданскоправни, административни и наказателни въпроси. Правна помощ не се предоставя по търговски и данъчни въпроси.

меното потвърждение на тяхната жалба, ако те поискат това, на език, който разбират. Комуникацията с полицейския орган трябва да се осъществява на достъпен за пострадалите език. При комуникацията се отчитат индивидуалните характеристики на лицето, включително евентуалните увреждания, които могат да засегнат способността му то да разбира или да бъде разбирано.¹⁷ На лица, които не разбират или не говорят езика в държавата, където са пострадали от престъпление, при поискване трябва да се предостави безплатен устен превод.

Разпитите трябва да се провеждат по съобразен с пострадалото лице начин, като в зависимост от уязвимостта на жертвата разпитите трябва да се провеждат само в подходящи за целта помещения. Без да се засяга правото на защита, е възможно да се използват комуникационни технологии, като видеоконферентна, телефонна или интернет връзка, освен ако се налага физическото присъствие на устен преводач, за да може пострадалите да упражняват ефективно своите права.

- *Право на информация за възможностите на пострадалия да получи психологическа и медицинска помощ*

При разглеждане на това право на пострадалото лице следва да отбележим, че държавата трябва да предприеме мерки за създаване на служби за подкрепа.¹⁸ Службите трябва да осигурят безплатно специализирани услуги в условията на поверителност и условия за организациите за подкрепа на пострадалите да ползват съществуващите професионални структури, които предоставят такава специализирана подкрепа. Лицата трябва да имат достъп до тези служби в зависимост от специфичните си нужди, а членовете на семейството да имат достъп до същите в зависимост от специфичните си нужди и от степента на вредите, претърпени в резултат от извършеното престъпление.

- *Право на служебна информация за развитието на случая (отговорен служител от МВР, номер на преписка, дело)*

¹⁷ Глава втора „Предоставяне на информация и подкрепа“, чл. 3 от Директива 29/2012/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

¹⁸ Съгласно Директива 2012/29/ЕС службите за подкрепа на жертвите и всички други специализирани служби за подкрепа могат да се създават като публични или неправителствени организации и могат да бъдат организирани както на професионална, така и на доброволна основа.

Полицейският служител трябва да гарантира, че когато пострадалият подава сигнал за извършено престъпление, му се предоставя официално потвърждение, което той може да използва при всички бъдещи комуникации. Както посочва Илин Савов, чл. 7 и 8 от Хартата на основните права на Европейския съюз обхващат правото на уважение към личния и семейния живот, както и правото на защита на личните данни, засягащи индивида. Въпреки дебата на изследователите по право дали коренът на тези права е заложен в свободите или в достойнството съществува международен консенсус относно идеята, че неприкосновеността най-малкото трябва да защитава поне сферата на интимните взаимоотношения от намеса на държавните органи.¹⁹

Особено важно е лицето да разполага с информация относно развитието на неговия случай. Пострадалият трябва да получи писмено потвърждение от полицията за подадения сигнал. На следващо място пострадалият трябва да получава своевременно необходимата информация за хода на полицейската проверка или разследване. Необходимо е лицето да бъде уведомено писмено за приключването на проверката. Освен ако не се изисква нещо друго, следва да е възможно информацията, която се съобщава на лицето, да бъде предоставена в устна или писмена форма, включително чрез електронни средства. Обхватът на посочената служебна информация и подробностите, които се съдържат в нея, могат да се различават в зависимост от специфичните нужди на пострадалото лице, както и в зависимост от вида или характера на престъплението. Допълнителна информация може да се предоставя и на покъсен етап в зависимост от нуждите на лицето и значението на съответната информация.

• *Право на информация за обезщетение и възстановяване*

Един от основните международни принципи, гарантиращи правото на защита на пострадалите от престъпления, е правото да получат обезщетение от извършителя и право на публично обезщетение от държавата.

Възстановителното правосъдие, което е сравнително ново понятие, се простира отвъд чисто финансовото обезщетение, като се съсредоточава върху възстановяването на жертвата.²⁰ Като ал-

¹⁹ Савов, И. Един поглед върху неприкосновеността и защитата на личните данни в дигиталната ера. – В: Бюлетин на Академията на МВР, 37/2017, с. 81.

²⁰ Чанкова, Д. Възстановително правосъдие. Сравнителноправен анализ. София, 2011.

тернатива на официалното правосъдие или в комбинация с него то има за цел пострадалите да бъдат възстановени в положението, в което са били, преди да станат жертва на престъпление, като им се предоставя възможност, ако желаят това, да се изправят очи в очи с извършителя, а на извършителите – да поемат отговорност за действията си.

Полицейските органи и всички служби, които работят с пострадали от престъпления, като например службите за подкрепа или за възстановително правосъдие, следва да вземат предвид личните обстоятелства и непосредствени нужди, възраст, пол, евентуални увреждания и зрелост на пострадалите от престъпления, като същевременно се зачитат физическата, психическата и моралната им неприкосновеност.

ПРАВО НА ЗАЩИТА И НЕПРИКОСНОВЕНОСТ НА ЛИЧНИЯ ЖИВОТ

Пострадалото лице трябва да бъде запознато с правото си на лична защита, както и по какъв начин и при какви условия може да получи такава, включително и мерките за защита. Полицейският служител трябва да гарантира физическа защита и неприкосновеност на личния живот на пострадалия, когато има данни за непосредствена опасност за живота и здравето му. Даже и след като престъплението е извършено, пострадалите могат да бъдат допълнително уязвени, сплашени или да станат обект на отмъщение от страна на извършителя. В тази връзка пострадалият има право да получи защита на своята сигурност и тази на близките си. Наличието на мерки за осигуряване на защита може да бъде от значение за предотвратяването на допълнителни инциденти. Защитата на неприкосновеността на личния живот на пострадалия може да бъде важно средство за предотвратяване на вторично и повторно виктимизиране и може да бъде постигната чрез набор от мерки. Сред тях можем да отбележим неразкриването или ограниченията за разкриването на информация относно самоличността и местонахождението на пострадалото лице.

ПРАВО НА ПОСТРАДАЛИТЕ НА ДОСТЪП ДО ПРАВОСЪДИЕ

Един от основните принципи на правовата държава е да се осигури на всеки еднакъв достъп до правосъдие. На пострадалите

лица трябва да се предостави достъп до правосъдие, като например чрез правна консултация, достъп до съдебните процеси, наличие на подходящо процесуално представителство, право да се преразгледа решението дали да се повдигне обвинение или не срещу извършителя. Специализирана подкрепа и правна защита трябва да бъде предоставяна на лицата, които са особено уязвими или се намират в положение, при което са изложени на особено висок риск от увреждане, като лицата, подложени на повторно насилие при близки взаимоотношения, жертвите на насилие, основано на пола.²¹ Пострадалите от престъпления трябва да получават без нужно забавяне информация относно това по какъв начин и при какви условия могат да получат достъп до правна консултация, правна помощ и друг вид консултация.

ПРАВО НА ЗАЩИТА НА УЯЗВИМИ КАТЕГОРИИ, ПОСТРАДАЛИ ОТ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

• *Право на допълнителни мерки за защита на уязвимите пострадали при опасност от вторична виктимизация*

Това право ще гарантира, че когато пострадалите са били определени от полицейските органи като уязвими спрямо допълнително виктимизиране или сплашване, се вземат съответните мерки за спомагане на предотвратяването на подобни вреди. Необходимите мерки, които следва да предприемат полицейските органи, ще се различават в зависимост от етапа на разследването по случая и категорията на пострадалото лице. Полицейските служители трябва да направят индивидуална оценка на риска едно уязвимо лице отново да стане жертва на престъпление. Тези оценки следва да бъдат направени на възможно най-ранен етап, за да се определи дали лицето е изложено на риск от вторично и повторно виктимизиране, от сплашване и от отмъщение, и какви мерки за защита са необходими. При индивидуалната оценка трябва да се вземат под внимание личните особености на пострадалия, като възраст, пол, етнически произход, раса, религия, сексуална ориентация, здравословно състояние, увреждания, статут на пребиваване, затруднения

²¹ Съгласно Директива 2012/29/ЕС държавите членки гарантират, че жертвите разполагат с достъп до правна помощ, когато имат статут на страна в наказателното производство. Условието или процесуалните правила, съгласно които жертвите получават достъп до правна помощ, се определят от националното право.

в общуването, връзка с извършителя на престъплението или зависимост от него, предишни извършени срещу него престъпления.²²

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Защитата на правата на пострадалите от престъпления придобива важно международно значение. Тяхното спазване и защита в отделната държава става критерий за отношението на международната общност към нея. Защитата на правата на пострадалите от страна на полицейските органи е елемент от цялостната правозащитна дейност на държавата. МВР има основна роля при гарантиране на правото на защита, поради което полицията има функции по защита на правата на пострадалите от престъпления. Полицейските органи осъществяват дейности с оглед на гарантирането на конституционното право на защита. Провоприлагащите органи имат специфична роля и значение за ефективна защита на пострадалите от престъпления. Държавните институции с функции по защита на националната сигурност, противодействие на престъпността и опазване на обществения ред имат компетентност по гарантиране на правата и сигурността на гражданите. В своята ежедневна дейност полицейските служители осъществяват прием и контактуват с лица, пострадали от престъпления. Познаването на правата на пострадалите от престъпления и способността за идентифициране на техните потребности е условие за законосъобразно упражняване на служебни правомощия. Министерството на вътрешните работи има отговорности по защитата на правата на пострадалите от престъпления.

Литература

1. **Директива** 29/2012/ЕС за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.
2. **Йорданов, М.** Полицейска защита на пострадали от престъпления. София, 2018.
3. **Колев, Т.** Правни отношения и правни връзки. Благоевград, 1997.
4. **Неновски, Н.** Права на човека. Общотеоретични въпроси. Второ допълнено издание. София, 1994.

²² **Йорданов, М.** Полицейска защита на пострадали от престъпления. София, 2018, с. 53 – 67.

5. **Савов, И.** Методи за получаване на информация за правозащитните и правоохранителните органи. – В: *Политика и сигурност*, ВУСИ, 2018.
6. **Савов, И.** Един поглед върху неприкосновеността и защитата на личните данни в дигиталната ера. – В: *Бюлетин на Академията на МВР*, 37/2017.
7. **Савов, И.** Един поглед върху противодействието на хибридните заплахи в Европейския съюз. – В: *Международна конференция „Асиметрични заплахи, хибридни войни и влиянието им върху националната сигурност“*, Нов български университет, София, март 2018.
8. **Танчев, Е.** Въведение в конституционното право. Част първа. София, 2003.
9. **Чанкова, Д.** Възстановително правосъдие. Сравнителноправен анализ. София, 2011.
10. **Чернева, Б.** Понятие за основни права на гражданите. Една европейска правна традиция. София, 2011.

References

1. **Directive** 29/2012/EU on the establishment of minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime.
2. **Yordanov, M.** Police Protection of Victims of Crime. Sofia, 2018.
3. **Kolev, T.** Legal relations and legal relationships. Blagoevgrad, 1997.
4. **Nenovski, N.** Human rights. General theoretical questions. Second Supplemented Edition. Sofia, 1994.
5. **Savov, I.** Methods of obtaining information about law enforcement and law enforcement authorities. – In: *Politics and security*, HSSE, 2018.
6. **Savov, I.** A look at the privacy and protection of personal data in the digital age. – In: *Bulletin of the Academy of the Ministry of the Interior*, 37/2017.
7. **Savov, I.** An overview of countering hybrid threats in the European Union. – In: International Conference „Asymmetric Threats, Hybrid Wars and Their Influence on National Security“, New Bulgarian University, Sofia, March 2018.
8. **Tanchev, E.** Introduction to constitutional law. Part One. Sofia, 2003.
9. **Chankova, D.** Restorative justice. Comparative legal analysis. Sofia, 2011.
10. **Cherneva, B.** Concept of fundamental rights of citizens. A European legal tradition. Sofia, 2011.

**ЕДНО ЗАДЪЛБОЧЕНО СОЦИОЛОГИЧЕСКО И
ПОЛИТОЛОГИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ,
СВЪРЗАНИ С ИДЕОЛОГИЯТА И ВЛАСТТА**

**AN IN-DEPTH SOCIOLOGICAL AND POLITICAL STUDY
OF THE ISSUES OF IDEOLOGY AND POWER**

С удоволствие чета монографиите, статиите и другите публикации на проф. Георги Найденов. Отдавна знам, че мога да очаквам интересни, нестандартни и оригинални идеи. Още преди 10.11.1989 г. проф. Найденов се опитваше да прави забранения тогава марксистки анализ на социалните процеси в България. След 10.11.1989 той вече открито използваше марксизма като методология на своите изследвания.

В резултат на това още в началото на социалната трансформация в България след 10.11.1989 г. той лансира в публичното пространство нова па-

радикална за разбиране на същността на „социалистическите“ революции и „социализма“.¹ Впоследствие разработи редица нови проблемни полета в българската и световната наука. Такива са например: анализът на държавната собственост при съветския държавен капитализъм като отношения на отчуждаване и присвояване на принадлежна стойност, което е ново проблемно поле за българската наука; клъстерният анализ на видовете капитализъм, чрез който се установяват 12 самобитни вида капиталистически начин на производство в световната икономика през XX век; изследванията на дългите вълни на Кондратиев при „социализма“, които му позволиха заедно с доц. Калоян Харалампиев да изследва рисковете, пред които са изправени България и светът в близкото бъдеще; ново проблемно поле за науката в славяноезичните държави са и изследванията на проф. Георги Найденов на термините „ценност“ и „стойност“; и пр.

Тематиката на монографията „Идеолози и власт“ не е нова за проф. Найденов. В повечето си публикации той неизменно засяга тази тема. Понякога тази тема е една от най-важните в публикациите му. Така е например в монографията „Стогодишната парадигма“. Друг път този проблем е само момент в изследванията му. Понякога е основна тема на негови изследвания. Последното обаче се е случвало в негови статии, студии и доклади. Ето че сега темата за идеологиите и идеологемите, за идеолозите и техните отношения с властта е основна за цяла монография.

Цел на монографичното изследване е „да се изследва самосъзнанието на **идеолозите** на стратегията на ценовите шокове. Заедно с това да се изследва и **индивидуалният** „принос“ на идеолозите, като се направи класация на този „принос“. Тази цел не е поставена току-така. Факт е, както отбелязва авторът, че българският народ плати извънредно висока цена за трансформацията на социалнополитическата система. Изследването чрез експертна оценка на ролята на университетските и академичните идеолози за реализирането именно на този вариант на социална трансформация през 90-те години – чрез ценови шокове, е несъмнено нещо много важно за науката и за обществото като цяло. Защо?

¹ **Найденов, Г.** Какво става? Социалната промяна – същност и идеологемии. София: ВИКОМ – КОС, 1991.

Първо, защото това изследване става „свидетелство на времето“. Експертната оценка може да се дава от живите професионалисти – участници и свидетели на събитията през 90-те години. А те вече са започнали да напускат „най-добрия свят“. Фиксирането на тяхното мнение е възможно сега, но не и след примерно 10 или 20 години. (Да им даде Господ по дълъг живот!)

Второ, защото експлицирането на ролята на идеолозите, макар и само на част от тях, е това, което социалните науки дължат на обществото. Бруталният грабеж, на който беше подложен българският народ през 90-те години чрез стратегията на ценовите шокове, доведе до страдания, глад, болести и смърт на много, много българи. Тези, които участваха в грабежа, трябва да станат видими, трябва да се „кажат техните имена“.

Трето, това изследване в по-малка или по-голяма степен е предупреждение към управляващата класа. То по своеобразен начин предупреждава: мислете, когато подлагате на брутален грабеж и мъки българския народ! Защото историята ще запази и покаже вашите имена.

С две думи изследването, освен чисто научна, има и своеобразна „педагогическа“ цел.

Изследването е направено професионално. То е „легнало“ на здрава методологическа основа. Използваната методика е прецизна. Резултатите са несъмнено обективни.

В монографията, освен изследването чрез експертна оценка, са фиксирани и личните свидетелства на проф. Георги Найденов, на „сблъсъците“ му с идеологическата цензура. Тези „сблъсъци“ са много добре документирани. И също са своеобразно „свидетелство на времето“. Колкото повече такива свидетелства на времето има, толкова с по-обширен материал за анализ ще разполагат бъдещите изследователи на „прехода“.

Монографията е написана стегнато и в динамичен, емоционално наситен стил. Тя се чете с лекота. Увлекателна е и ще бъде полезна не само на читателите, които познават от собствения си опит годините на „прехода“, но и на читателите от бъдещите поколения.

проф. д.и.н. инж. Кирил Ангелов

ИЗИСКВАНИЯ

за представяне на статиите за сп. „Политика и сигурност“

Ръководство за авторите

Настоящите насоки имат цел да улеснят авторите в подготвянето на техните текстове за приемане в списанието и евентуалното им публикуване. Опитът показва, че следвайки ги, те могат да си спестят много неудобства, позволявайки на издателите да работят бързо и качествено.

Основни изисквания

1. Технически изисквания

1.1. Авторите трябва да предоставят текста си на електронен и хартиен носител. Електронните файлове трябва да са в Word.doc формат. Три копия на хартиен носител трябва да бъдат предоставени в редакцията на списанието на адрес: 4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13, списание „Политика и сигурност“, e-mail: pechat@vusi.bg.

1.2. Празни полета от по 2,5 см трябва да бъдат оставени от всички страни на текста (включително отгоре и отдолу).

1.3. Страниците НЕ трябва да бъдат номерирани.

1.4. Таблици, диаграми и други графични представяния се изисква да нямат фон, да бъдат вградени в текста като снимка или да бъдат представени като отделни файлове. Тяхното позициониране в текста трябва да е ясно обозначено от автора. Номерацията им да бъде с арабски цифри.

1.5. Текстът трябва да бъде внимателно проверен за грешки, преди да бъде представен за рецензия, редакция и публикуване. Текст, съдържащ множество правописни и граматически грешки, се връща на автора.

1.6. Изисква се резюме на статията на български и английски език (до 200 думи).

1.7. Ръкописите да бъдат по стандарт A4, 1800 знака (на страница); Times New Roman 14 pt, междуредие 1,5. Максимален обем – 10 страници.

1.8. Дебатни статии, пояснения към предходни публикации, прегледи на книги и др. трябва да са в обем 2 – 5 страници.

2. Допълнителни изисквания

2.1. С цел спазване на изискванията за анонимност при депозиране на статията авторът я представя на електронен файл, несъдържащ каквито и да е индикации за неговата самоличност. Към него се добавя единствено броят на думите в текста (включително цитати и бележки). В допълнение се добавя писмо до редакторите, съдържащо име, лични и професионални координати (e-mail, адрес, тел., факс, моб. тел. и т.н.), кратка биографична справка и заглавие на текста.

2.2. Приемат се само непубликувани статии (текстът да не е бил публикуван със сходна форма или съдържание другаде и да не се намира в процес на оценка или публикация от друго научно списание), което авторите удостоверяват с декларация при депозирането на статията в сп. „Политика и сигурност“.

2.3. Задължение на автора е да притежава разрешение за цитиране на публикации, защитени от Закона за авторското право.

3. Начин на цитиране

3.1. В рамките на текста: например: Вж. някои бележки по... – В:... източника, както се цитира в библиографията, плюс страници; или Цит. по:... източника, както се цитира в библиографията; или с отпратка към забележка под линия; или с отпратка към номерацията в библиографията, например [3: 56], като 3 е номерът на цитирания източник, а 56 е страницата в него; или (Кун, Т. 1996: 48). При цитиране на източника в библиографията страниците не се отбелязват. Когато даден източник се посочва в текста или под линия без библиографско цитиране, заглавието на произведението се пише в кавички.

3.2. Обща библиография: Представя се по азбучен ред в края на статията (откъдето се взема съответният номер за цитиране в текста в квадратни скоби) в следния вид:

– ЗА КНИГА:

Кун, Т. Структура на научните революции. София: Петър Берон, 1996.

В случай, че авторите са повече от един:

Von Neumann, J. and O. Morgenstern. Theory of Games and Economic Behavior. New Jersey: Princeton University Press, 1944.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК:

Михайлов, Ст. Косвената анкета като метод в социологическите изследвания. – В: *Поглед върху социологията днес*. София: Наука и изкуство, 1969, с. 18.

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В СПИСАНИЕ ИЛИ СБОРНИК НА ЧУЖД ЕЗИК:

Smith, M. P. Postmodernism, Urban Ethnography, and the New Social Space of Ethnic Identity. – In: *Theory and Society*, vol. 21, No. 4, 1992, p. 493 – 531 (или p. 493).

– ЗА ПУБЛИКАЦИЯ В ИНТЕРНЕТ:

Грозев, К. Светът, ЕС, еврото и дълговият проблем. [онлайн]. <http://www.transmedia.bg/342>.

ЗАБЕЛЕЖКА: Страници се посочват само когато цитираният автор е включен в списание, сборник или интернет сборен източник.

REQUIREMENTS

to present the articles for the Politics and Security Journal

AUTHOR GUIDE

These guidelines are intended to make it easier for authors to prepare their texts for acceptance in the journal and eventually to publish them. Experience shows that following them, they can save a lot of inconvenience, allowing publishers to work fast and qualitatively.

BASIC REQUIREMENTS

1. Technical requirements

1.1. Authors should provide their text in electronic and paper formats. The electronic files must be in Word.doc format. Three paper copies must be provided in the magazine's editorial office at: 13 Kuklensko shose Blvd., 4004 Plovdiv, Politics and Security Journal, e-mail: pechat@vusi.bg.

1.2. Empty fields of 2.5 cm should be left on all sides of the text (including top and bottom).

1.3. Pages DO NOT need to be numbered.

1.4. Tables, charts, and other graphical representations are required to have no background, be embedded in the text as a photo, or be represented as separate files. Their positioning in the text must be clearly indicated by the author. Numbering them in Arabic numerals.

1.5. The text should be carefully checked for errors before being submitted for review, editing, and publication. Text containing multiple spelling and grammatical errors returns to the author.

1.6. Requires a summary of the article in Bulgarian and English (up to 200 words).

1.7. Manuscripts should be A4, 1800 characters (per page); Times New Roman 14 pt, spacing 1.5. Maximum volume – 10 pages.

1.8. Debating articles, annotations to previous publications, book reviews, and more must be in a volume of 2 – 5 pages.

2. Additional requirements

2.1. In order to comply with the requirements for anonymity when depositing the article, the author presents it to an electronic file that does not contain any indication of his / her identity. Only the number of words in the text (including quotations and notes) is added to it. In addition, a letter is added to the editors, including names, personal and professional details (e-mail, address, telephone, fax, mobile phone, etc.), a brief biographical summary and a title of the text.

2.2. Only unpublished articles are accepted (the text has not been published in a similar form or content elsewhere and is not in the process of

being evaluated or published by another scientific journal), which the authors certify with a statement when depositing the article in Politics and Security Journal.

2.3. It is the author's responsibility to have permission to quote publications protected by the Copyright Act.

3. Way of quoting

3.1. Within the text: for example: See some comments on... – In:... the source, as quoted in the bibliography, plus pages; or Cit. by:... the source, as quoted in the bibliography; or by reference to a footnote; or by reference to the numbering in the bibliography, for example [3: 56], 3 is the number of the source cited, and 56 is the page in it; or (Kun, T. 1996: 48). When quoting the source in the bibliography, the pages are not marked. When a source is mentioned in the text or sub-bibliography without bibliographic citation, the title of the work is written in quotation marks.

3.2. General Bibliography: It is presented in alphabetical order at the end of the article (from where the corresponding citation number is taken in square brackets) in the following form:

– FOR BOOK:

Kun, T. Structure of scientific revolutions. Sofia: Petar Beron, 1996.

If the authors are more than one:

Von Neumann, J. and O. Morgestern. Theory of Games and Economic Behavior. New Jersey: Princeton University Press, 1944.

– FOR PUBLICATION IN A JOURNAL OR COLLECTION OF BULGARIAN LANGUAGE:

Mihaylov, St. Indirect inquiry as a method in sociological research. – In: *A look at sociology today*. Sofia: Nauka & Izkustvo, 1969, p. 18.

– FOR PUBLICATION IN A MUSIC LANGUAGE OR COLLECTION OF FOREIGN LANGUAGE:

Smith, M. P. Postmodernism, Urban Ethnography, and the New Social Space of Ethnic Identity. – In: *Theory and Society*, vol. 21, No. 4, 1992, p. 493 – 531 (or p. 493).

– FOR PUBLICATION ON INTERNET:

Grozev, K. The world, the EU, the euro and the debt problem. [online]. <http://www.transmedia.bg/342>.

NOTE: Pages are only indicated when the author cited is included in a magazine, collection, or internet gathering source.

Списание „Политика и сигурност“

Година III, бр. 2, 2019

Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив

4004 Пловдив, бул. „Кукленско шосе“ № 13

e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Печат и подвързия: Издателски комплекс ВУСИ

Издателство • Дигитална печатница • Рекламно студио

e-mail: pechatnica@vusi.bg; тел.: 032 345 610; 0882 392 740

Politics & Security Journal

Year III, Issue 2, 2019

Higher School of Security and Economics – Plovdiv

13, Kuklensko shose, 4004 Plovdiv, Bulgaria

e-mail: pechat@vusi.bg; info@vusi.bg

Printing and binding: Publishing complex HSSE

Publishing house • Digital printing works • Ad Studio

e-mail: pechatnica@vusi.bg; tel.: +359 32 345 610; +359 882 392 740

ISSN 2535-0358